

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องสุคติที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเรื่องสุคติที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกโดยมีประเด็นศึกษาคือ ความหมายของสุคติประเภทของสุคติ ลักษณะของสุคติ หลักคำสอนที่มีความสัมพันธ์กับสุคติและสรุปแนวคิดเรื่องสุคติที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความหมายของสุคติ

แนวคิดเรื่องสุคติเป็นเรื่องสำคัญที่นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของสุคติไว้อย่างน่าสนใจตามลำดับดังนี้

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ทรงให้ความหมายของสุคติไว้ว่า สุคติ หมายถึง คดีดี แนวทางการดำเนินชีวิตที่ดี ประกอบด้วยความสุจริตทาง กาย ทางวาจาและทางใจ โดยมีจิตที่ไม่มีกิเลส ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ดำเนินชีวิตไปด้วยการกระทำความดี พุทธิ และคดียุติ มีเหตุผลตามคลองธรรม^๑

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของสุคติไว้ว่า สุคติหมายถึง ภูมิที่ไปฝ่ายดี ได้แก่ มนุษย์ และเทพ^๒

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของสุคติไว้ว่า สุคติ หมายถึง คดีดี หมายถึงเอาทางดำเนินที่ดีหรือสถานที่ที่ดีที่สัตว์โลกซึ่งทำกรรมดีแล้วไปเกิดโดยมีมนุษย์และเทพ^๓

ธนิศ อยู่โพธิ์ ได้ให้ความหมายของสุคติไว้ว่า สุคติ คือ โลกหน้าที่ดี มนุษย์จะประสบพบเห็นในอัตภาพนี้ ชาติปัจจุบัน คือ โลกของมนุษย์โดยที่สุคตินั้นมีอยู่ทั้งสองโลกทั้งโลกนี้และโลกหน้า^๔

จากความหมายของสุคติข้างต้นพอสรุปความได้ว่า หลักคำสอนเรื่องสุคติอย่างมีความสุขพระสูตรตันตปิฎกจัดเป็นวรรณกรรมสำคัญที่เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกที่ได้ประมวลชุดคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงยกย่องไปต่างๆให้เหมาะสมกับ บุคคล สถานที่ เหตุการณ์ มีเรื่องเล่าประกอบการแสดงธรรมใครทำอะไร ที่ไหน อย่างไรผลอย่างไรในสุคติ โดยสุคติตามหลักพุทธศาสนานั้นหมายถึงเอาสถานที่ที่ดีทั้งในปัจจุบันและอนาคตที่บุคคลและสังคมจะต้องปฏิบัติเพื่อมีความสุขที่ดีใน

^๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐๐

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๔.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พี. จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐.

^๔ ธนิศ อยู่โพธิ์, สมุดมคฤเทศก์สำหรับผู้เตรียมตัวไปปรโลก, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิล, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐

^๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐.

ปัจจุบันและตามไปรับผลบุญผลของกุศลในภพหน้าที่ได้กระทำไว้ในชาติปัจจุบัน แล้วผลบุญกุศลที่ตนเองได้กระทำไว้แล้วนั้นไปสู่สุคติคือคือ มนุษย์ สวรรค์ และพรหมโลก

๒.๒ ประเภทของสุคติ

ในพระสูตรต้นตปิฏกนั้นมีหลักคำสอนเกี่ยวกับภพและภูมิ หรือสถานที่รองรับการเกิดใหม่ของสัตว์ทั้งหลายที่จะไปเกิดใหม่ไว้โดยจำแนกออกเป็น ภพ ๓ และภูมิ โดยละเอียดที่สัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏนี้ยังต้องเวียนว่ายไปเกิดออกเป็น ๓๑ ภูมิ อาจเรียกได้ว่า เป็นทฤษฎีจักรวาลวิทยาของพระพุทธศาสนา(Buddhist Cosmology)^๖ คำว่า ภพ ในพระพุทธศาสนา หมายถึง สถานที่อันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของหมู่สัตว์ที่เกิดอยู่ในภพต่างๆ ภพกับภูมิมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่อย่างที่จะแยกออกจากกันไม่ได้ สัตว์เกิดอาศัยอยู่ในภพประเภทไหน ระดับแห่งจิตหรือระดับแห่งชีวิตก็จะอยู่ในประเภทหรือระดับเดียวกับภพที่เกิดอาศัยอยู่นั้น^๗ สุคติภูมิตามหลักพุทธศาสนานั้นเป็นภูมิหรือสถานที่ที่มีความสุขความเจริญต่างๆ ตรงกันข้ามกับทุกคติภูมิ สุคติภูมิอาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๓ ภูมิ โดยเรียงลำดับจากระดับต่ำไปหาระดับสูง หรือจากภูมิที่มีความสุขน้อย ความสุขหยาบ ไปหาภูมิที่มีความสุขมาก ประณีตมากตามลำดับมี ๓ อย่าง คือ มนุสสโลก สวรรค์ และพรหมโลก^๘ ในแต่ละภูมินั้นมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

๒.๒.๑ มนุษย์โลก

การกำเนิดหรือความเป็นมาของโลกที่มนุษย์อาศัยนั้นปรากฏในอัครัญญสูตร^๙ โดยโลกนั้นเกิดขึ้นมาจากความว่าง (อากาสธาตุ) อันจัดเป็นธาตุอันหนึ่งดังกล่าวแล้ว เพราะเมื่อจักรวาลพินาศไปด้วยไฟ ความร้อนจากดวงอาทิตย์ ๗ ดวงแล้ว สรรพสิ่งถูกเผาจนไม่เหลือแม้กระทั่งเถาถ่านแม้ดวงอาทิตย์เองก็เผาตัวเองจนหมดสิ้นและไฟก็ดับลงเพราะไม่มีเชื้อให้เผาไหม้อีกต่อไป ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่จึงมีเพียงความว่างอยู่อย่างเดียวนั้น มีแต่ความมืดมิด ขณะนั้นมีเวลาอยู่เพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ มหันตกาล และ คิมหันตกาล ทั้งสองกาลมาปะทะกันก่อให้เกิดธาตุลมขึ้นอย่างไม่ขาดสาย จากนั้นธาตุลม จึงก่อให้เกิดธาตุน้ำ เป็นน้ำฝนตกลงมาจนเต็มทั่วท้องจักรวาล^{๑๐} และลมทำหน้าที่โอบอุ้มน้ำเอาไว้ เพราะขณะนั้นยังไม่มีแผ่นดินที่จะรองรับน้ำไว้และน้ำได้ชะล้างสิ่งทีละเอียดที่ล่องลอยในอวกาศมารวมตัวกันเมื่อน้ำหวดลงจึงก่อให้เกิดเป็นดินอ่อนๆและแข็งขึ้นตามลำดับกลายเป็นแผ่นดิน คือ โลกทางกายภาพของมนุษย์และสัตว์ โลกมนุษย์จึงเกิดขึ้นด้วยประการดังกล่าวนี้การเกิดขึ้นของโลกเช่นนี้

^๖ ปฐม บัญศรีตัน, **หลักพระพุทธศาสนา**, (เชียงใหม่ : มรดกล้านนา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙๔.

^๗ สุนทร ธีรวัช, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๑๑.

^๘ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๐/๓๑๗.

^๙ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๕๖/๙๒.

^{๑๐} กรมศิลปกร, **โลกูปัตติ, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๘ - ๑๑๙

ไว้เป็น ๒ ประการ^{๑๑} คือ ด้วยอำนาจเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป และด้วยอำนาจการสืบทอดจนกลายเป็นกลุ่มก้อนขึ้นมา ซึ่งล้วนเป็นไปตามกระบวนการของความเป็นเหตุปัจจัยทั้งสิ้น^{๑๒}

มนุษย์โลกนั้นคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์ ตามนัยแห่งคัมภีร์โลกบัญญัติกล่าวไว้ว่า โลกคือแผ่นดิน มีฐานกลมโดยรอบเหมือนภาตสาริตหรือเหมือนหม้อดินเผามีภูเขาจักรวาลเป็นขอบเขตของแผ่นดินใหญ่ เหมือนขอบปากภาชนะสาริต ภูเขาหลวงสินธุอยู่ตรงกลางแผ่นดินใหญ่ เหมือนคุมของภาชนะสาริต ภูเขาสินธุตั้งกล่าว่ามีฐานดีเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเหมือนเสาหรือแผ่นกระดาน โลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาลโลกมนุษย์มีฐานกลม โลกคือแผ่นดิน มีความหนาประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ บางทีเรียกว่า แผ่นดินใหญ่ หรือ มหาปฐวี ตั้งอยู่บนน้ำ มีลักษณะเป็นแผ่นกลมเหมือนกลองแบน มีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ แผ่นดินใหญ่นี้เอง คือ จักรวาลพื้นผิวข้างบนเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ มีภูเขาพระสุเมรุ หรือภูเขาสินธุเป็นจุดศูนย์กลาง มหาปฐวีแบ่งออกเป็นสองชั้นหนาเท่ากันคือ ๑๒๐,๐๐๐ โยชน์ ชั้นบนเรียกว่า แผ่นดินฝุ่น ชั้นล่างเรียกว่า แผ่นดินศิลา^{๑๓} อีกประเด็นคือ โลกคือแผ่นดิน ดินนี้ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม และลมตั้งอยู่บนอากาศ ประเด็นนี้เป็นการบ่งชี้ถึงการมีอยู่ของโลกในเบื้องล่างแผ่นดินลงไปหรือว่ามุ่งอธิบายโลกออกไปจากโลกโดยรอบ^{๑๔} จะเห็นว่า โลกเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์ หรือโลกในฐานะดาวเคราะห์ดวงหนึ่งในระบบสุริยจักรวาลในความหมายของคนปัจจุบัน บางครั้งก็เรียกว่าภพ หรือภูมิ ๓ อันเป็นที่เวียนว่ายตายเกิดของหมู่สัตว์ในสังสารวัฏ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ คนอินเดียสมัยพุทธกาลคงจะมีความเชื่อเรื่องโลกไม่ต่างจากคนโบราณทั่วไป คือเชื่อว่าโลกแบนราบเหมือนแผ่นกระดาน โดยมีแผ่นฟ้าโค้งครอบโลกเอาไว้เหมือนหลังคาบ้าน จุดที่ขอบโลกกับขอบฟ้าบรรจบกันคือที่สุดของโลกและขอบฟ้าสมมติว่ามีใครคนหนึ่งเดินตรงไปข้างหน้าเรื่อยๆ ในทิศทางใดก็ตาม สุดท้ายถ้าเขาไม่เสียชีวิตระหว่างทางเสียก่อนก็จะไปถึงที่สุดของโลกได้

ในสมัยพุทธกาลมีเทพบุตรคนหนึ่งชื่อว่าโรหิตัสสะ อดีตชาติตนเคยเป็นฤาษีมีฤทธิ์มากเหาะเหินเดินอากาศได้ สามารถข้ามมหาสมุทรจากฝั่งหนึ่งไปยังอีกฝั่งหนึ่งได้อย่างรวดเร็ว มีความเชื่อมั่นในความเร็วของตนว่าจะทำให้ไปถึงที่สุดแห่งโลกได้ จึงออกเดินทางโดยไม่ยอมหยุดพักกินอาหาร ไม่พักผ่อนหลับนอน ไม่ถ้ายอุจจาระปัสสาวะ ทำอย่างนี้เป็นเวลาถึง ๑๐๐ ปี แต่ก็ไม่สามารถไปถึงที่สุดแห่งโลกได้ เพราะเสียชีวิตระหว่างทางเสียก่อน โรหิตัสสะเทพบุตรมีความสงสัยว่าคนเราจะสามารถเดินทางไปถึงที่สุดแห่งโลกได้หรือไม่ จึงเข้าไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์สามารถหรือหนอที่จะทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติด้วยการไป” ที่สุดแห่งโลกที่โรหิตัสสะเทพบุตรต้องการทราบก็คือที่สุดของแผ่นดินที่จะต้องไปด้วยการเดินทางเท้า พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เทพบุตร เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๑๒} ที.สี.อ.(ไทย) ๑๒๗/๑๙๐.

^{๑๓} วิ.อ.(ไทย) ๑/๑๔๗ - ๑๕๐,

^{๑๔} ระวี ภาวิไล, โลกทัศน์ ชีวทัศน์ เปรียบเทียบวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติว่า พึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้ ด้วยการไป เราไม่กล่าวว่า การที่บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกจะทำที่สุดแห่งทุกขได้”^{๑๕} จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าที่สุดแห่งโลกมีอยู่จริงและสามารถเดินทางไปถึงได้ แต่ไม่ใช่ด้วยการเดินทางอย่างที่โรहितัสเทพบุตรเข้าใจพุทธพจน์ตรงนี้เห็นได้ชัดว่า โลกที่เป็นจุดสนใจของพุทธศาสนาคือโลกในภาษาธรรมหรือโลกทางจริยธรรมได้แก่โลกคือความทุกข์และที่สุดแห่งโลกคือความดับทุกข์นั่นเอง อย่างไรก็ตามโลกนี้อาจมีความหมายทางจริยธรรมได้เหมือนกันในแง่ที่เป็นสถานที่รองรับหรือเป็นที่เกิดของหมู่มสัตว์ผู้ทำกรรมดี - ชั่วแตกต่างกัน

๒.๒.๒ สวรรค์

สวรรค์เรียกอีกอย่างว่า กาวจรสวรรค์ คำว่า กาวจรสวรรค์คือแดนอันแสนดี เลิศล้ำด้วยกามคุณทั้ง ๕ หรือโลกของเหล่าเทวดา สวรรค์ ในความเชื่อทางศาสนาพุทธ แปลว่า ภูมิหรือดินแดนที่มีอารมณ์เลิศด้วยดี เป็นภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดาผู้ได้สร้างบุญกุศลไว้ครั้งเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติขึ้นก็ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที ไม่มีความแก่บังเกิดขึ้นเหมือนในเมืองมนุษย์ วิมานเป็นที่อยู่อาศัย มีความวิจิตรงดงาม มีขนาดแตกต่างกัน มีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารรับใช้ มีเสื้อผ้าเป็นทิพย์ กิจกรรมแต่ละวันเที่ยวเพลิดเพลินกับการชมสวน มีสังสรรค์ระหว่างเทพทั้งหลาย ส่วนจะอุบัติขึ้นสวรรค์ชั้นไหน เป็นเทวดาประเภทใด และอยู่ในฐานะอะไรนั้น ขึ้นอยู่กับบุญที่สั่งสมมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ เทวดา มีที่อยู่หลายสถานที่ เช่น วิมานทองเป็นอันมากที่ได้นิรमितไว้ ลอยอยู่ในอากาศ รุ่งเรืองสุกใสเหมือน สายฟ้าส่องแสงเรือง ๆ อยู่ในระหว่างก้อนเมฆทึบ เหล่าเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มาก ประดับด้วยอภรณ์ทั้งปวงมีหมู่เทพอัปสรห้อมล้อมผลัดเปลี่ยนเวียนวนกัน อยู่ในวิมานเหล่านั้นโดยรอบ^{๑๖} นอกจากเทวดาจะมีวิมานอยู่แล้ว บางพวกก็อยู่ตามต้นไม้เหมือนที่พระพุทธเจ้า ทรงตรวจดูสถานที่อยู่ของเทวดา ทรงทอดพระเนตรเห็นสถานที่อยู่อันสมควรแล้วจึงตรัสว่าไปเกิดเทวดา ณ ที่โอกาสโน้นมีต้นไม้ว่างอยู่ เธอจงเข้าไปอยู่ที่ต้นไม้ นั้น ได้ยินว่าต้นไม้ นั้นไม่มีอยู่ในแคว้นอาฬวี มีอยู่ภายในกำแพงเครื่องล้อมแห่งพระเชตวัน ซึ่งมีเทพบุตรผู้เป็นเจ้าของได้จุติไปแล้ว จึงตรัสว่า ว่างแล้ว^{๑๗} ที่อยู่ของเทวดาบางพวกเกิดจากต้นกัลปพฤกษ์ไม่มีละอองหรือมลทิน^{๑๘} บางคราวท้าวสักกเทวราช เชิญพระมหาสัตว์ให้เสวยทิพย์กามารมณ์มีวิมาน เป็นต้น และเชิญให้ประทับบนทิพย์อาสน์^{๑๙} จึงทำให้เข้าใจได้ว่าเทวดามีที่อยู่หลายสถานที่โดยแบ่งออกเป็น ๖ ชั้นตามลำดับดังนี้

๑ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เป็นสวรรค์ที่อยู่ใกล้ชิดกับโลกมนุษย์มากกว่าชั้นอื่นๆและมีบางส่วนซ้อนกันอยู่กับภูมิมนุษย์จึงได้ชื่อว่าชั้น จาตุมหาราชา สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของท้าวมหาราชผู้เป็นบริวารของท้าวสักกเทวราชมี ๔ องค์ คือ^{๒๐}

^{๑๕} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๐๗/๑๑๙.

^{๑๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๕๖๑/๒๖๙.

^{๑๗} วิมहा.อ. (ไทย) ๔/๒๗๑.

^{๑๘} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๗/๖๓๒.

^{๑๙} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๖๓/๓๐๐.

^{๒๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕-๒๘๔/๒๑๘-๒๓๒.

๑. ท้าวตรัฐ อยู่ทางทิศตะวันออก เป็นจอมเทพแห่งคนธรรพ์ผู้มีความชำนาญในคีตดนตรี เช่น สุธรรมา ชำนาญในการตีกลอง พิมพสุรกะชำนาญในการตีกลองหน้าเดียว ปัญจสีชะ มีฝีมือในการตีดพิณ

๒. ท้าววิรุฬหก อยู่ทางทิศใต้ เป็นจอมเทพแห่งกุมภภัณฑ์ ซึ่งเป็นยักษ์พวกหนึ่งมีรูปร่างสูงใหญ่ มีท้องใหญ่และมีอวัยวะเหมือนหม้อ

๓. ท้าววิรูปักษ์ อยู่ทางทิศตะวันตก เป็นจอมเทพแห่งนาคซึ่งพวกนาคนี้มีฤทธิ์มาก มีพิษร้าย สามารถแปลงกายเป็นงู เป็นเทวดาหรืออื่นๆ ได้ผู้จะเกิดเป็นนาคเพราะได้ตั้งความปรารถนาไว้เมื่อตอนทำความดีครั้งเป็นมนุษย์

๔. ท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวเวร อยู่ทางทิศเหนือ เป็นจอมเทพแห่งพญายักษ์ เช่น ขวสหายักษ์ คือ พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระโสดาบันแต่ปรารถนามาอยู่ภพนี้เพราะเคยอยู่มาก่อนถ้าหากปรารถนาจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นสูงกว่าก็ย่อมได้

ท้าวจตุรมาหาราชมีบทบาทหรือเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น การถวายบาตรแด่พระพุทธเจ้าเมื่อแรกตรัสรู้ การเป็นอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ มีความเพียบพร้อมด้วยผลกรรมดีอันเป็นทิพย์ ๑๐ ประการดังกล่าวข้างต้น ตัวอย่างเช่น มีอายุยืนยาว ๕๐๐ ปีทิพย์ (เมื่อคิดเทียบกับเวลาบนโลกมนุษย์เป็นดังนี้ คือ ๕๐ ปีในโลกมนุษย์เป็น วันกับคืน (๒๔ ชั่วโมง) ของเทวดาชั้นจตุรมาหาราช, ๓๐ วันโดยวันนี้เป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี ปีเช่นนี้เรียกว่า ๑ ปีทิพย์ = ๑๘,๐๐๐ ปีของโลกมนุษย์ ดังนั้น ๕๐๐ ปีทิพย์ จึงเท่ากับ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปีของโลกมนุษย์)^{๒๑} อาหารของเทวดาชั้นจตุรมาหาราชนี้ละเอียดกว่าภูมิเทวดา (เทวดาที่สถิตอยู่ตามภาคพื้นดิน) ผู้จะมาเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ต้องเป็นผู้มีจิตใจบริสุทธิ์ ยินดีในของตนเอง ทำความดีด้วยตนเองและชักชวนผู้อื่นให้ทำตามด้วย พร้อมตั้งความปรารถนามาเกิดในสวรรค์ชั้นนี้

๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นสวรรค์อันเป็นที่อยู่จอมเทพ ๓๓ องค์^{๒๒} ตั้งอยู่เหนือภูเขาสินธุระประกอบไปด้วย (๑) ปราสาทไพชยนต์สูง ๑๐๐ ชั้นเป็นที่ประทับของท้าวสักกเทวราช ซึ่งมีห้อง ๗๐๐ ห้อง แต่ละห้องมีนางเทพอัปสรดูแลอยู่ (๒) สวนอุทยานทิพย์ ๔ อุทยานล้อมรอบ คือ ๑) นันทวัน อยู่ทางทิศตะวันออก ๒) จิตรลดาวัน อยู่ทางทิศตะวันตก ๓) มิสกวัน อยู่ทางทิศเหนือ ๔) ปารุสกวัน อยู่ทางทิศใต้ (๓) มีสระโบกขรณี (๔) แผ่นศิลา (๕) จุฬามณีเจดีย์อันเป็นที่บรรจุพระเกศโมลีและพระบรมธาตุเขี้ยวแก้วเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ประดับด้วยรัตน ๗ ประการ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้แห่งนครดาวดึงส์ สูง ๘๐,๐๐๐ วา ล้อมรอบด้วยกำแพงทองคำทั้ง ๔ ด้าน ยาวด้านละ ๑๖๐,๐๐๐ วา (๖) ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีต้นปาริชาติหรือต้นทองหลางอยู่ในบุณฑริกวันซึ่ง ๑๐๐ ปีจะออกดอกครั้งหนึ่งเหล่าทวยเทพจะดีใจและเฝ้าอ้อมด้วยกามคุณทั้ง ๕ ตลอด ๔ เดือนอยู่ที่ใต้ต้นปาริชาติ (๗) ภายใต้อันปาริชาติมีบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์อันเป็นที่ประทับของท้าวสักกเทวราช (๘)

^{๒๑} อด.ดิก. (ไทย) ๒๐/๕๑๐/๒๐๑,

^{๒๒} ข.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๕๕-๑๕๖.

เทวสภาชื่อ สุธรรมา ตั้งอยู่ไม่ไกลจากต้นปาริชาติเป็นที่ประชุมฟังธรรมของเหล่าเทพ (๙) ดอกกอสภาพติ ซึ่ง ๑,๐๐๐ ปี^{๒๓} จะบานครั้งหนึ่ง สวรรค์ชั้นนี้มีกามสุขที่ละเอียดกว่าชั้นจาตุมหาราชิกา

โดยฐานะอันเป็นทิพย์ทั้ง ๑๐ เป็นทวีคูณ ตัวอย่างเช่น มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ (เทียบกับเวลาบนโลกมนุษย์ดังนี้ คือ ๑๐๐ ปีในโลกมนุษย์เป็น วันกับคืน, ๓๐ วันนี้เป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี, ปีเช่นนี้เรียกว่า ๑ ปีทิพย์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ เท่ากับ ๓๖,๐๐๐ ปี ดังนั้น ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เท่ากับ ๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีของมนุษย์ (๓ โกฎิ ๖ ล้านปี)^{๒๔} ผู้ที่จะมาเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ คือ ผู้ที่ประพฤติ วัตรบพ ๗ ประการ คือ ๑) เลี้ยงดูบิดามารดาโดยเคารพ ๒) มีความเคารพยำเกรงในผู้หลักผู้ใหญ่ ๓) กล่าวถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ๔) ไม่กล่าวคำส่อเสียดผู้อื่นให้เข้าใจผิดกัน ๕) ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ๖) ตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต ๗) ไม่ฟุ้งซ่านด้วยความโกรธ ม้ากัณฐกะหนึ่งในสหชาติ ๗ ก็มาเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ หลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ณ กรุงสาวัตถี หลังจากทรงทำยมกปาฏิหาริย์แล้วได้เสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาเป็นเวลา ๓ เดือน พอแสดงธรรมจบ เทวดา ๘ หมื่นโกฎิ ได้บรรลุธรรมส่วนพระพุทธมารดาได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน^{๒๕}

๓.สวรรค์ชั้นยามา เป็นแดนสวรรค์ที่ปราศจากความลำบากมีแต่ความสุขอันเป็นทิพย์ มีท้าว สยามเทวราช^{๒๖} เป็นผู้ปกครอง มีปราสาทเงินและปราสาททองเป็นวิมานที่สวยงามกว่าชั้นดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นนี้มองไม่เห็นดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ เพราะอยู่สูงกว่ามาก คงมีเฉพาะแสงจากร่างกายของหมู่เทพและรัศมีจากกำแพงแก้ว สัญลักษณ์แห่งการกำหนดรู้กลางวันและกลางคืน^{๒๗} คือ การบานและการหุบของดอกไม้ทิพย์ เทวดาชั้นนี้มีอายุ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ (เทียบกับเวลาบนโลกมนุษย์ดังนี้ คือ ๒๐๐ ปีของมนุษย์เป็นวันกับคืน, ๓๐ วันนี้เป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี, ปีเช่นนี้เรียกว่า ๑ ปีทิพย์ของเทวดาชั้นยามา ซึ่งเท่ากับ ๗๒,๐๐๐ ปีของมนุษย์ ดังนั้น ๒,๐๐๐ ปีทิพย์จึงเท่ากับ ๑๔๔,๐๐๐,๐๐๐ ปีของมนุษย์) อาหารของเทวดาชั้นยามาละเอียดกว่าของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ผู้ที่ทำความดีด้วยใจ บริสุทธิ์ ไม่ได้แสวงงกัลังทำในการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนามีได้ชาติ^{๒๘}

๔.สวรรค์ชั้นดุสิต เป็นแดนสวรรค์อันเป็นที่อยู่ของเทวดาผู้มีความยินดีและความแช่มชื่น อยู่เสมอ มีท้าวสันดุสิตเทวราช^{๒๙} เป็นผู้ปกครอง ประกอบด้วยวิมานแก้ว วิมานทอง และวิมานเงิน ที่

^{๒๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.๕.๙), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕๐ - ๓๕๔.

^{๒๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๑๐/๒๐๑.

^{๒๕} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๗๖.

^{๒๖} อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

^{๒๗} คณะทำโครงการวรรณกรรมอาเซียน, ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖๓.

^{๒๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.๕.๙), โลกทิปนี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘๓.

^{๒๙} อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๕.

งดงาม มีกำแพงแก้วล้อมรอบสวยงามและประณีตกว่าชั้นยามา มีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ (เทียบกับเวลาบนโลกมนุษย์ดังนี้ คือ ๔๐๐ ปี ของมนุษย์เป็น ๑ วันของชั้นดุสิต, ๓๐ วันนี้เป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี, ปีเช่นนี้เรียกว่า ๑ ปีทิพย์ของสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งเท่ากับ ๑๔๔,๐๐๐ ปีของมนุษย์ ดังนั้น ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ จึงเท่ากับ ๕๗๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีของมนุษย์) อาหารของเทวดาชั้นดุสิตละเอียดกว่าของเทวดาชั้นยามา พระนางมหายา พุทธมารดา ก็ได้มาเกิดยังสวรรค์ชั้นนี้หลังจากฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วก็บรรลุโสดาบัน นอกจากนี้ยังเป็นที่เกิดของพระโพธิสัตว์ในชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้ เช่น เสตุเกตเทพบุตร แม้พระศรีอาริยมตไตรย พระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในภัททกัปนี้ ปัจจุบันยังคงอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้^{๓๐}

๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดาผู้มีความยินดีเพลิดเพลินในกามคุณที่เนรมิตขึ้นตามความพอใจของตนเอง^{๓๑} มีท้าวสุทนต์เทวราช^{๓๒} เป็นผู้ปกครอง มีปราสาทแก้ว ปราสาททอง และปราสาทเงิน ทั้งมีกำแพงแก้วล้อมรอบเช่นกัน แต่ประณีตกว่า มีอายุ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ (เทียบกับเวลาบนโลกมนุษย์ดังนี้ คือ ๘๐๐ ปีของมนุษย์เป็น ๑ วันของชั้นดุสิต ๓๐ วันนี้เป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี, ปีเช่นนี้เรียกว่า ๑ ปีทิพย์ของสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ซึ่งเท่ากับ ๒๘๘,๐๐๐ ปีของมนุษย์ ดังนั้น ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ จึงเท่ากับ ๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐ ปีของมนุษย์)^{๓๓} อาหารของเทวดาชั้นนิมมานรดีละเอียดกว่าของเทวดาชั้นดุสิต

๖. สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดาผู้มีความยินดีเพลิดเพลินในเนรมิตให้ตามประสงค์ของตน มีท้าวปรนิมมิตเทวราช^{๓๔} เป็นผู้ปกครอง มีทิพยสมบัติที่ประณีตกว่าชั้นที่ผ่านมา เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ จำแนกออกเป็น ๒ คือ ฝ่ายเทพมีท้าวปรนิมมิตเทวราชเป็นหัวหน้า กับฝ่ายมาร มีท้าวปรนิมมิตวสวัตตีมารเป็นหัวหน้า มีเขตแดนกันระหว่างทั้งสองฝ่าย ต่างไม่เกี่ยวข้องกัน ท้าวปรนิมมิตวสวัตตีมาร ดังกล่าวนี้นี้จะจัดอยู่ในเทพฝ่ายมาร^{๓๕} แต่ก็ถือว่าเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งซึ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าเช่นกัน ได้รับพยากรณ์จากพระกัสสปะพุทธเจ้าครั้งเมื่อเป็น โพธิอำมาตย์เพราะถวายทานโดยไม่คำนึงถึงชีวิต แต่เพราะยังไม่สิ้นกิเลสจึงเวียนว่ายตายเกิดและมาเกิดเป็นเทพฝ่ายมาร ผู้มีจิตคิดทดลองพระบารมีพระโคตมพุทธเจ้าตามประจัญด้วยประการต่างๆ แต่ก็มิได้ล่วงเกินทำบาปหนักประการใด

สุดท้ายมีความเสียใจถึงออกปากเอ่ยความปรารถนาถึงพุทธภูมิอีกครั้งหนึ่ง เมื่อลู ๒๐๐ ปี หลังพุทธกาลที่ตนไม่สามารถเอาชนะพระกัสสาอุปัคตเถระได้ พร้อมเนรมิตกายให้เหมือนพระพุทธเจ้า มีพระอัครสาวกทั้งสองแก่พระกัสสาอุปัคตเถระพร้อมพุทธบริษัท จากนั้นจึงได้มีจิตอ่อนน้อมเลื่อมใส

^{๓๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), *ภูมิวิสาลินี*, อ่างแล้ว, หน้า ๓๗๔.

^{๓๑} คณะทำโครงการวรรณกรรมอาเซียน, *ไตรภูมิอภินิหาร ฉบับถอดความ*, หน้า ๑๖๕.

^{๓๒} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

^{๓๓} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๑๐/๒๐๒,

^{๓๔} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๖.

^{๓๕} สมเด็จพระพรหมญาณสังวร, *พระปฐมสมโพธิกถา*, (กรุงเทพมหานคร: อำนวยการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๗๔ - ๓๗๕.

ในพระพุทธศาสนา และจักได้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระพุทธธรรมสามิ^{๓๖} ในอนาคต๒๕๒ เทวดาในชั้นนี้ มีอายุ ๑๖,๐๐๐ปีทิพย์ (เทียบกับเวลาบนโลกมนุษย์ดังนี้ คือ ๑,๖๐๐ ปีของมนุษย์เป็น ๑ วันของชั้นปรินิมิตวสวัตติ, ๑๒ วันนั้นเป็น ๑ เดือน, ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี, และปีเช่นนี้เรียกว่า ปีทิพย์ของสวรรค์ชั้นปรินิมิตวสวัตติ ซึ่งเท่ากับ ๕๗๖,๐๐๐ปีของมนุษย์ ดังนั้น ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ จึงเท่ากับ ๙,๒๑๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีของมนุษย์)^{๓๗} อาหารของเทวดาชั้นปรินิมิตวสวัตติละเอียดยิ่งกว่าของเทวดาชั้นนิมมานรดี

๒.๒.๓ พรหมโลก

พรหมโลกเป็นที่อยู่ของพรหม โดยพรหมมีความเป็นอยู่เมื่อพรหมจุติจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ มาเกิดที่วิมานพรหม เป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหมนั้น แม้พรหมพวกนั้นนึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิตุเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงามสถิตอยู่นานแสนนาน^{๓๘} พรหมโลก ๕ ชั้นอันเป็นที่อยู่ของพระอนาคามี และพระชีนาสพผู้หมดจด คือ ชั้นสุทธาวาส พระพรหมได้มีคำดำริว่า ทำไมพรหมจึงไม่มี ได้ยินว่าในครั้งนั้นพวกพรหมเหล่านั้น เข้าสมาบัติแล้วออกตามกำหนด เมื่อมองดูที่อยู่ของพรหมโลกก็เห็นว่างเหมือนโรงอาหารในเวลาหลังอาหาร แต่นั่นเมื่อใครครวญดูว่า พวกพรหมโลกไปไหน ก็ทราบว่าเป็นที่ประชุม^{๓๙} พรหมโลกที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกนั้นมี ๓ ชั้นตามลำดับดังนี้

๒.๒.๓.๑ รูปภูมิ

คำว่า รูปภูมิ หมายถึง ภพที่เป็นรูปาวจร ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่ รูปพรหมทั้ง ๑๖ สถานที่เป็นที่อยู่ของผู้ที่สำเร็จรูปฌาน ๔ หรือ ฌาน ๔ คือ รูปฌานกุศลจิต ที่มีกำลังอ่อนเรียกว่า ปรีตตฌาน อย่างกลางเรียกว่า มัชฌิมฌาน และอย่างเข้มแข็ง เรียกว่า ปณฺธิตฌาน ซึ่งมีกำลังสูงต่ำต่างกัน เมื่อบังเกิดในพรหมโลกจึงทำให้มีผลแตกต่างกัน รูปภูมินี้เรียกเต็มๆว่า รูปาวจรภูมิ หรือ รูปาวจรภพ ถือว่า เป็นสวรรค์ชั้นพรหมโลกที่ยังมีรูปละเอียดตามเหตุปัจจัย เทวดาชั้นพรหมจะมีเสียงไพเราะอันประกอบด้วยลักษณะ ๘ ประการ ได้แก่ แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล น่าฟัง กลมกล่อมไม่แตกพร่า ลึก และกังวาน^{๔๐} มีจำนวน ๑๖ ชั้น ตามลำดับดังนี้

๑.พรหมปาริสาชชาภูมิ เป็นพรหมที่เป็นบริวารรับใช้ท้าวมหาพรหม มีผิวพรรณรศมี มีความสุข และอายุน้อยที่สุดในหมู่พรหมทั้งหมด เพราะผลของปฐมฌานที่บำเพ็ญมาเล็กน้อย(ขั้นต่ำ)^{๔๑} ๕๗ มีอำนาจอ่อนที่เรียกว่า ปรีตตปฐมฌาน เรียกพรหมเหล่านี้ว่า ปาริสาชชะ มาจากคำว่า พรหม

^{๓๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), **โลกทิปนี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๕๕), หน้า ๒๐๔ - ๒๑๔.

^{๓๗} อ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๕๑๐/๒๐๒,

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘/๒๘.

^{๓๙} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๕.

^{๔๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), **โลกทิปนี**, อ่างแล้ว, หน้า ๔๗๑-๕๑๒.

^{๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๖/๒๔๒.

(พระพรหม) + ปรีส (บริษัท บริวาร) + ชา (ความเป็น)^{๔๒} คือ พรหมที่เป็นบริวารคอยรับใช้พรหมผู้เป็นหัวหน้า คือ ท้าวมหาพรหมเป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑ เป็นที่อยู่ของเหล่าพรหมที่เป็นบริวารของพรหมที่อยู่ในชั้นมหาพรหม พรหมโลกนี้อยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตีและไกลจากโลกมนุษย์มาก มีอุปมาเปรียบเทียบกับหินก้อนโตเท่าโลหะปราสาทตกลงมาจากพรหมโลกกว่าจะถึงมนุษย์โลกเป็นเวลานานถึง ๔ เดือน ในพรหมโลกนี้มีปราสาทแก้วเป็นวิมาน มีเครื่องประดับอันประณีตสวยงามกว่าของเหล่าเทพเบื้องล่างหลายพันเท่า ผู้มาเกิดในพรหมโลก จะมีเพศคล้ายบุรุษเพศทั้งสิ้น ไม่ต้องกินไม่ต้องบริโภคเหมือนสัตว์ในภูมิอื่น มีฉนวนสมบัติเป็นอาหาร ไม่มีการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ มีร่างกายและผิวพรรณเกลี้ยงเกลาสวยงาม มีรัศมีพุ่งออกจากกายรุ่งเรืองกว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์ซ้อนต่อในร่างกาย เช่น ซ้อเช่า ไม่ปรากฏ กลมเกลี้ยงเรียบงาม เกศาเกล้าเป็นขลุ่ยเหมือนพวงกุญแจ มีกายผ่องแผ้ว และมีอายุสูงสุดประมาณ ๓ ส่วนของกัป ผู้ที่จะมาเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ คือ ผู้ได้บุญกุศลที่มีกำลังอ่อน

ในอปรมาภิธานสูตร กล่าวว่า พรหมปาริสาชชะ ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อข่าวของท้าวมหาพรหม ในครั้งหนึ่งที่ท้าวมหาพรหมต้องการทราบว่ามีพรหมคนอื่นที่มีฤทธิ์มากเหมือนพระโมคคัลลานะ พระกัสสปะ พระกัปปินะ พระอนรุทธะ มีอีกไหม? จึงสั่งให้พรหมปาริสาชชะเข้าไปถามพระโมคคัลลานะ พรหมปาริสาชชะได้เข้าไปหาและถามคำถามดังกล่าว เมื่อทราบคำตอบว่ายังมีพระสาวกรูปอื่นๆ ผู้ได้วิชา ๓ มีฤทธิ์รู้ใจผู้อื่น เป็นพระอรหันตชีนาสพอีกมากจึงกลับไปเฝ้าและแสดงความนินทาท้าวมหาพรหม มหาพรหมชื่นชมต่อคำพูดนั้นเป็นอย่างมาก^{๔๓} มีที่อยู่ในพรหมปาริสาชชาภูมิ

๒. พรหมบุโรหิตาภูมิ เป็นพรหมที่เป็นที่ปรึกษาของท้าวมหาพรหมด้วยผลของบุญกุศลที่บำเพ็ญมาชั้นกลาง^{๔๔} มาจากศัพท์ พรหม (พระพรหม) + บุร (ประเสริฐ) + หิต (ความทรงอยู่)^{๔๕} คือ พรหมทั้งหลายผู้ทรงฐานะประเสริฐ คือ เป็นบุโรหิตของท่าน มหาพรหม มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของท้าวมหาพรหมผู้เป็นหัวหน้าเป็นพรหมโลกชั้นที่ ๒ มีฐานะสูงกว่าพรหมปาริสาชชาทุกประการ อยู่ในฐานะเป็น บุโรหิตเป็นผู้ทำในกิจการของมหาพรหม มีสถานที่อยู่ระดับเดียวกันกับพรหมปาริสาชชา เพียงแต่แยกเขตแดนกันอยู่เท่านั้น มีกายผ่องแผ้วกว่าพรหมปาริสาชชา และมีอายุสูงสุดประมาณครึ่งกัปของวิวัฏฐายีอสงไขยกัปซึ่งมี ๖๔ อันตรกัป ครึ่งหนึ่งจึงเป็น ๓๒ อันตรกัปผู้ที่จะมาเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ จะเป็น พวกโยคีฤๅษีที่เบื่อหน่ายในโลกียวิสัยแล้วออกบำเพ็ญสมณภาวนาจนได้บุญกุศลชั้นกลาง

๓. มหาพรหมภูมิ เป็นพรหมที่เป็นหัวหน้าด้วยผลของบุญกุศลที่บำเพ็ญมาชั้นสูง^{๔๖} ๖๔ ได้ชื่อว่า มหาพรหม มาจาก มหา (ยิ่งใหญ่) + พรหม (พระพรหม)^{๔๗} เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๓ เป็นที่อยู่ของ

^{๔๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๗๙.

^{๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๖/ ๒๔๑-๒๔๓.

^{๔๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๔/๖๗๒.

^{๔๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘๐.

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๑/๒๗๑,

^{๔๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘๑.

พรหมผู้ยิ่งใหญ่กว่าพรหมปาริสาชชา และพรหมบุโรหิต มีความเป็นอยู่ที่ประณีตกว่า มีกายผิ้วยิ่งกว่าสองชั้นข้างต้น มีอายุสูงสุด ๑ กัป เพราะการมีอายุยืนนานเช่นนี้จึงทำให้เข้าใจผิดคิดว่าตนเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เช่น พกาพรหมที่คิดว่า ตนเป็นอมตะ ไม่แก่ไม่เจ็บและไม่ตาย จนเข้าใจไปว่า ไม่มีนิพพานอยู่จริง ท้ายที่สุดพระพุทธรเจ้าทรงสอนให้พกาพรหมละทิ้งความเห็นผิดอันนั้นเสียได้^{๔๘} พรหมโลกทั้ง ๓ นี้ตั้งอยู่ในระดับเดียวกัน แต่แยกออกเป็น ๓ เขตตามกำลังแห่งปฐมฌานระดับต้น (ปริตตะ) ระดับกลาง (มัชฌิมะ) และระดับสูง(ปณิตะ) จัดเป็นสัตว์ที่มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาเหมือนกัน และพรหมโลกระดับนี้จะถูกทำลายไปด้วยไฟในคราวที่จักรวาลถูกทำลายด้วยไฟ

๔. ปริตตภาณภูมิ เป็นพรหมผู้มีรัศมีน้อยสุดในกลุ่มพรหม “อาภาะ” มีรัศมีในขอบเขตที่จำกัดด้วยผลของบุญกุศลขั้นต่ำที่ได้บำเพ็ญมา^{๔๙} ชื่อว่า พรหมปริตตภาณ มาจากคำว่า ปริตต (น้อย) + อาภา (รัศมี)^{๕๐} แปลว่า พรหมผู้มีรัศมีน้อยกว่าพรหมผู้มีศักดิ์สูงกว่าตน เป็นพรหมโลกชั้น ๔ เป็นที่อยู่พรหมที่มีแสงสว่างน้อยกว่าพรหมที่อยู่เหนือตนขึ้นไปเพราะมีกำลังแห่งบุญกุศลน้อยกว่าหรืออย่างอ่อนคือ ปริตตะ มีอายุสูงสุดประมาณ ๒ กัป

๕. อปปมาณภาณภูมิ เป็นพรหมผู้มีรัศมีปานกลางออกจากกายรุ่งเรืองมากมาหาประมาณมิได้ ด้วยผลของการบำเพ็ญบุญกุศลขั้นกลาง^{๕๑} ชื่อว่า อปปมาณภาณ มาจากคำว่า อปปมาณ (มากมาหาประมาณมิได้) + อาภา (รัศมี)^{๕๒} แปลว่า พรหมทั้งหลายผู้มีรัศมีรุ่งเรืองมากมาหาประมาณมิได้ เป็นพรหมโลกชั้น ๕ เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีแสงสว่างประมาณมิได้ แต่ก็จัดอยู่ในระดับปานกลางเมื่อเทียบกับระหว่างปริตตภาณกับอาภัสสรา เพราะมีกำลังแห่งบุญกุศลปานกลาง คือ ชั้นมัชฌิมะมีอายุสูงสุดประมาณ ๔ กัป

๖. อาภัสสราภูมิ เป็นพรหมผู้มีรัศมีนานาแสงที่ส่องประกายรุ่งโรจน์ดุจแสงฟ้าแลบตลอดเวลา ด้วยผลของการบำเพ็ญบุญกุศลขั้นสูง^{๕๓} ชื่อว่า อาภัสสรา มาจากคำว่า อาภา (รัศมี) + สรา (ประกายรุ่งโรจน์)^{๕๔} หมายถึง พรหมทั้งหลายผู้มีประกายรุ่งโรจน์แห่งรัศมีนานาแสงเป็นประกายดุจแสงฟ้าแลบตลอดเวลา จัดเป็นพรหมที่ดีที่สุดในบรรดาพรหมทั้ง ๓ ในระดับบุญกุศลภูมิเป็นพรหมโลกชั้นที่ ๖ เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีรัศมีหลากหลายแผ่ชานออกจากกายเป็นลำๆ ขาดเป็นช่วงๆ เหมือนสายฟ้าแลบเป็นประกายเพราะมีกำลังแห่งบุญกุศลแรงกล้า คือ ชั้นปณิต มีอายุสูงสุดประมาณ ๘ กัป พรหมโลกทั้ง ๓ ชั้นนี้ ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน เพียงแต่แยกสถานที่ออกเป็น ๓ เขตแดนตามกำลัง

^{๔๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), โลกทิปนี, อ่างแล้ว, หน้า ๒๓๐-๒๓๔.

^{๔๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๙/๒๑๒,

^{๕๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ่างแล้ว, หน้า ๔๘๒.

^{๕๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๙/๒๑๒,

^{๕๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ่างแล้ว, หน้า ๔๘๓.

^{๕๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๙/๒๑๒,

^{๕๔} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙) ภูมิวิลาสินี, อ่างแล้ว, หน้า ๔๘๔.

แห่งทุติยฉานระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูง ตามลำดับ จัดเป็นกลุ่มที่มีกายเหมือนกัน แต่มีสัญญาต่างกัน และในคราวที่จักรวาลถูกทำลายด้วยน้ำ จะถูกทำลายมาถึงพรหมโลกระดับนี้

๗. ปรีตตสุภาภูมิ เป็นพรหมผู้มีความสง่าสวยงามของรัศมีที่น้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน ด้วยอำนาจของการบำเพ็ญตติยฉานขั้นต่ำ^{๕๕} ชื่อว่าปรีตตสุภา มาจากคำว่า ปรีตต(เป็นส่วนน้อย) + สุภา (สง่า สวยงาม)^{๕๖} หมายความว่า เป็นพรหมทั้งหลายผู้มีความสง่าสวยงามแห่งรัศมีเป็นส่วนน้อย เป็นพรหมโลกชั้น ๗ เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีความงามแห่งรัศมีน้อยกว่าพรหมที่อยู่ระดับสูงกว่าตน คือพวกอปปมาณสุภาและสุภิกินหาด้วยกำลังแห่งตติยฉานที่กำลังอ่อนอยู่มีอายุสูงสุดประมาณ ๑๖ กัป

๘. อปปมาณสุภาภูมิ เป็นพรหมผู้มีรัศมีที่แผ่ชานออกจากกายมากมายสวยงามอย่างไม่มีประมาณ ด้วยผลของการบำเพ็ญได้ตติยฉานชั้นกลาง^{๕๗} ชื่อว่า อปปมาณสุภามาจากคำว่า อปปมาณ (มากมายไม่มีประมาณ) + สุภา (สง่า สวยงาม)^{๕๘} หมายถึง เหล่าพรหมทั้งหลาย ผู้มีความสวยงามแห่งรัศมีมากมายไม่มีประมาณ เป็นพรหมโลกชั้น ๘ เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีความงามแห่งรัศมีอันมีประมาณได้ แต่ก็จัดอยู่ในระดับปานกลางเมื่อเทียบกับปรีตตสุภา และ สุภิกินหา เพราะมีกำลังแห่งตติยฉานระดับปานกลาง คือ มัชฌิมะ มีอายุสูงสุดประมาณ ๓๒ กัป

๙. สุภิกินหาภูมิ เป็นพรหมผู้มีรัศมีในลักษณะเดียวกับรัศมีของพระจันทร์ คือแสงสว่างของรัศมินั้นรวมกันเป็นวงกลม ไม่กระจัดกระจาย แต่จะสลับปะปนกันเสมอตลอดร่างกายสวยงามและมีความสง่ามาก ด้วยผลของการบำเพ็ญได้ตติยฉานขั้นสูง^{๕๙} ชื่อว่า สุภิกินหามาจากคำว่า สุภ (ความสง่าสวยงามแห่งรัศมี) + อาภิน (สลับหรือคละปะปน)^{๖๐} หมายความว่า เป็นพรหมโลกชั้น ๙ เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีความงามพรั่งพรูไปด้วยรัศมีที่เปล่งออกสลับกันไปมาทั่วร่างกายเพราะอานุภาพแห่งกำลังตติยฉานระดับสูง คือ ขั้นปณิตะ มีอายุสูงสุดประมาณ ๖๔ กัป พรหมโลกทั้ง ๓ ชั้นนี้ ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน เพียงแต่แยกสถานที่เป็น ๓ เขตตามกำลังแห่ง ตติยฉาน ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงจัดเป็นสัตว์จำพวกที่มีร่างกายเหมือนกันและมีสัญญาเหมือนกัน และในคราวที่จักรวาลถูกทำลายด้วยลม จะถูกทำลายมาถึงพรหมโลกระดับนี้ พรหมโลกทั้ง ๙ ชั้น ที่กล่าวมาจึงมีข้อกำหนดด้านอายุขัยและถูกทำลายลงได้ในคราวที่จักรวาลดำเนินไปสู่ความพินาศด้วยไฟ ด้วยน้ำ และด้วยลมตามลำดับ จึงไม่มีโอกาสเสวยผลแห่ง ความดีหรือมีชีวิตอยู่ครบตามกำหนดเว้นเสียแต่พรหมที่เกิดขึ้นพร้อมกับโลกวิวัฒนาการขึ้นเท่านั้น ถ้าเกิดหลังจากนั้นย่อมมีอายุน้อยลงตามลำดับไม่ได้ผลเต็มที่หรือเต็มตามอายุขัย เพราะพรหมโลกชั้นตติยฉานภูมินี้จะต้องถูกทำลายทุกๆ รอบ ๖๔ กัปเสมอ

^{๕๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๐/๒๑๒,

^{๕๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘๕.

^{๕๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๐/๒๑๒,

^{๕๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘๖.

^{๕๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๐/๒๑๒,

^{๖๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘๗.

๑๐. เวหิพผลาภูมิ เป็นพรหมที่ได้ผลของจตุตถฌานอย่างไพบูลย์หรือสมบูรณ์เต็มที่ยิ่งกว่าพรหมต่างๆ^{๖๑} ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะไม่ถูกทำลายเมื่อโลกถึงคราวจะต้องถูกทำลายเพราะไฟ เพราะน้ำ เพราะลม พรหมพวกนี้ได้ชื่อว่า เวหิพผลา มาจากศัพท์ วิปุล(ไพบูลย์) + ผล (ผลแห่งฌานกุศล)^{๖๒} จึงได้เสวยผลแห่งกุศลที่ได้กระทำอย่างเต็มที่ไพบูลย์ จัดเป็นพรหมโลกชั้น ๑๐ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ได้รับผลแห่งฌานอย่างไพบูลย์ คือ ได้รับผลแห่งความดีเต็มที่ตามอายุขัยเพราะไม่ได้ถูกทำลายด้วยลมในคราวที่จักรวาลล่มสลาย และยังมีพรหมสมบัติที่ประเสริฐกว่าทุกชั้นที่ผ่านมา อันเป็นผลมาจากกำลังแห่งจตุตถฌานมีอายุสูงสุดประมาณ ๕๐๐ กัป

๑๑. อสัณญีสัตตภูมิ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๑ เป็นที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีสัญญา หรือไม่มีจิต มีแต่ร่างกาย กล่าวคือ เป็นพรหมที่มีเพียงรูปขันธ์ ไม่มีนามขันธ์ทั้ง ๔ หรือไม่มีจิตและเจตสิก อันเป็นผลมาจากกำลังแห่งจตุตถฌาน บางทีเรียกว่า พรหมลูกฟัก พวกอัสสัณญีสัตว์ ตามคัมภีร์ที่พบส่วนมากจะกล่าวถึงการปฏิบัติกสิณของนักบวชนอกพระพุทธศาสนาที่มีความเบื่อหน่ายในจิต บริกรรมวากยกสิณจนเกิดฌานที่ ๔ แล้วออกจากฌาน ตั้งใจว่า ความไม่มีสิ่งที่ชื่อว่า จิต เป็นความดี เพราะความทุกข์ต่างๆย่อมบังเกิดเพราะอาศัยจิต เมื่อไม่มีจิต ความทุกข์เช่นนั้นก็ไม่มี เช่นนี้แล้วเป็นผู้มีฌานไม่เสื่อม ตายไปเกิดในอัสสัณญีภพด้วยอำนาจรูปปฏิสนธิ ขณะตาย อยู่ในอิริยาบถใด จะเกิดด้วยอิริยาบถนั้น บางองค์นั่ง บางองค์นอนบางองค์ยืน ไม่เคลื่อนไหว เป็นอยู่เช่นนั้นในอัสสัณญีภูมิตลอด ๕๐๐ กัป พวกอัสสัณญีสัตว์ จึงไม่จัดเป็นวิญญูญาณฐิติ เพราะไม่มีวิญญูญาณ แม้พวกเนวสัณญูญาณาสัณญูญาณตนะภูมิก็ไม่จัดเป็นวิญญูญาณฐิติ เพราะมีวิญญูญาณที่ละเอียดจนไม่อาจเรียกได้ว่า มีวิญญูญาณ มีอายุสูงสุดประมาณ ๕๐๐ กัป เมื่อหมดอายุขัยแล้ว ก็จะมีจิตใจกลับคืนมาเป็นปกติเหมือนดังเดิมและจุติไปเกิดตามอำนาจกุศลที่ตนทำไว้ตราบที่ยังไม่หมดกิเลสทั้งหลายพรหมโลกทั้ง ๒ ชั้น ตั้งอยู่บนพื้นที่ระดับเดียวกัน เพียงแต่แยกอาณาเขตออกจากกันและตั้งอยู่ห่างไกลกันมากตามพลังแห่งจตุตถฌานสำหรับพรหมโลกชั้นเวหิพผลานั้น จัดเป็นผู้ที่มีกายเหมือนกันและมีสัญญาอย่างเดียวกัน ส่วนอัสสัณญีสัตว์นั้นจัดเป็นพวกที่ไม่มีสัญญาและไม่มีเวทนา

๑๒. อวิหาภูมิ เป็นพรหมอริยบุคคลที่เป็นอนาคามีผู้ทรงอยู่ด้วยความไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตน หรือไม่ละทิ้งสถานที่ของตนแม้เพียงเวลาเล็กน้อย มาจากศัพท์ อ (ไม่) + วิหา (เสื่อมคลาย) + สุธาวาส (บริสุทธ)^{๖๓} หมายถึง พรหมอนาคามีอริยบุคคลที่มีสัทธินทรีย์แก่กล้ามากกว่าอินทรีย์อย่างอื่น^{๖๔} ผู้ไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตน พรหมพวกนี้ย่อมไม่จุติก่อนจนกว่าจะถึงอายุครบกำหนดจึงจะจุติเป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๒ ตั้งอยู่ห่างจากอัสสัณญีสัตตภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พัน โยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นพระอนาคามีบุคคลที่ไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตน ไม่ละทิ้งที่อยู่ของตนแม้เพียงชั่วเวลานิดหน่อย มีอายุสูงสุดประมาณ ๑,๐๐๐ กัป และจะไม่บรรลุนิพพานจนกว่าจะมีชีวิตอยู่จน

^{๖๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๑/๒๑๒,

^{๖๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๙๔.

^{๖๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๔๙๕.

^{๖๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๑/๒๑๒.

ครบอายุขัย เพราะมีสัทธิธาคิกว่าธรรมข้ออื่นในขณะที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งแตกต่างจากพรหมใน
สุทธาวาสที่เหลืออีก ๔ ชั้น คือ อตปปา สุตัสสา สุตัสสี และ อกนิชฐา ซึ่งพรหมโลกทั้ง ๔ นี้ ไม่จำเป็นต้อง
อยู่จนครบตามอายุขัยของแต่ละชั้น สามารถบรรลุนิพพานก่อนได้

๑๓. อตปปาภูมิ เป็นพรหมอนาคามีอริยบุคคลที่มีวิริยะแก่กล้ากว่าอินทรีอื่นๆ^{๖๕} ผู้ไม่มี
ความเดือดร้อนทั้งกาย วาจา ใจ เพราะได้เข้าฌานสมาบัติอยู่เสมอ จิตของพรหมเหล่านี้จึงมีแต่ความ
เยือกเย็น ไม่มีความเดือดร้อนประการใดๆ มาจากคำ อ (ไม่มี) + ตปปา (ความเดือดร้อน) + สุทธาวาส
(บริสุทธิ์)^{๖๖} หมายถึง พรหมอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลาย ผู้ไม่มีความเดือดร้อนเป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๓
ตั้งอยู่ห่างจากอวิหาภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นอนาคามีบุคคล
ที่ไม่มีความสะดุ้งกลัวต่อสิ่งใด ไม่มีความเดือดร้อนทั้งทางกายวาจา และใจ เพราะเข้าฌานสมาบัติอยู่
เสมอ นิเวศทั้งหลายจึงไม่มีโอกาสทำให้จิตเดือดร้อนได้ จิตของท่านจึงบริสุทธิ์ สงบเย็น มีอายุสูงสุด
ประมาณ ๒,๐๐๐ กัป และเสวยทิพยสมบัติจนกว่าจะหมดอายุขัยแล้วจุติไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไปหรือ
จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธ ผู้จะมาเกิดในชั้นนี้คือผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจน
บรรลุนิพพานอนาคามีบุคคล และเป็นผู้มีวิริยะแก่กล้ากว่าอย่างอื่น

๑๔. สุตัสสาภูมิ เป็นพรหมอนาคามีอริยบุคคลที่มีสติแก่กล้ากว่าอินทรีอื่นๆ^{๖๗} ๑๑๐ ผู้
ทรงซึ่งความเห็นอย่างแจ่มใส มาจากศัพท์ ส (แจ่มใส) + ทสส (ความเห็น) + สุทธาวาส (บริสุทธิ์)^{๖๘}
๑๑๑ หมายถึงพรหมอนาคามีอริยบุคคลทั้งหลายผู้มีความเห็นแจ่มใส กล่าวคือ สามารถเห็น
สภาวะธรรมได้โดยแจ่มชัดเพราะเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธรรมจักขุ และปัญญาจักขุ
จักขุทั้ง ๔ นี้ พรหมเหล่านี้จะมีอำนาจสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในระยะไกลๆ หรือสิ่งเล็กๆ น้อยๆ
ได้เป็นอย่างดี มีรูปร่างงดงามมาก ผู้ใดเห็นแล้วย่อมเกิดความสุข เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๔ ตั้งอยู่ห่าง
จาก อตปปาภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นพระอนาคามีบุคคลที่
มีความเห็นแจ่มใส มองเห็นสภาวะธรรมได้แจ่มชัดมีใจสงบเยือกเย็น มีกิเลสเหลือน้อย มีรูปร่างยิ่ง มี
อายุสูงสุดประมาณ ๔,๐๐๐ กัป และเสวยทิพยสมบัติจนกว่าจะหมดอายุขัยแล้วจุติไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไป
หรือจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธ ผู้จะมาเกิดในชั้นนี้คือ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
จนบรรลุนิพพานอนาคามีบุคคล และเป็นผู้มีสติแก่กล้ากว่าอย่างอื่น

๑๕. สุตัสสีภูมิ เป็นพรหมอนาคามีอริยบุคคลที่มีสมาธิแก่กล้ากว่าอินทรีอื่นๆ^{๖๙} ผู้ทรงไว้
ซึ่งความเห็นอย่างแจ่มใสมากกว่า มาจากคำศัพท์ ส (แจ่มใส) + ทสสี (ความเห็นมากกว่า) + สุทธาวาส
(บริสุทธิ์)^{๗๐} หมายถึงพรหมอนาคามีผู้ทรงไว้ซึ่งความเห็นอย่างแจ่มแจ้งมากกว่าพรหมสุตัสสา โดยจักขุ

^{๖๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๑/๒๑๒.

^{๖๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ่างแก้ว, หน้า ๔๙๖.

^{๖๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๑/๒๑๒.

^{๖๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๑/๒๑๒.

^{๖๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๑/๒๑๒.

^{๗๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ่างแก้ว, หน้า ๔๙๘.

ทั้ง ๓ คือ ปสาทจักขุ ทิพยจักขุ และ ปัญญาจักขุจะมีกำลังมากกว่า แต่ธรรมจักขุเท่านั้นที่มีกำลังเสมอกับพรหมสุตัสสา เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ห่างจากสุตัสสาภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นอนาคามีบุคคลบุคคลทรงไว้ซึ่งความเห็นอย่างแจ่มใสมากกว่าพรหมชั้นสุตัสสา คือมีปสาทจักขุ ทิพยจักขุ และปัญญาจักขุ ดีกว่า ส่วนธรรมจักขุชั้นนี้มีเท่ากัน มีอายุสูงสุดประมาณ ๘,๐๐๐ กัป และเสวยทิพยสมบัติจนกว่าจะหมดอายุขัยแล้วจติไปเกิดในชั้นสูงขึ้นไป หรือจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธ ผู้จะมาเกิดในชั้นนี้คือ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุชั้นอนาคามีบุคคล และเป็นผู้มีสมาธิแก่กล้ากว่าอย่างอื่น

๑๖. อกนิภูฏกภูมิ เป็นพรหมอนาคามีอริยบุคคลที่มีปัญญาแก่กล้ากว่าอินทรีอื่นๆ^{๗๑} มาจากศัพท์ อ (ไม่มี) + กนิภูฏ (เป็นรอง) + สุทธาวาส (บริสุทธิ์)^{๗๒} หมายถึง เป็นพรหมที่เป็นอนาคามีผู้ทรงคุณสมบัติที่ไม่มีการเป็นรองกัน เป็นผู้ไม่ต่ำกว่ากันโดยความรู้และความสุข เป็นผู้เท่ากันทั้งหมด เพราะเป็นพรหมที่เป็นอนาคามีที่จะได้บรรลุพระอรหันต์ต่อไป หมายความว่า พรหมโลกชั้นที่ ๑๖ ตั้งอยู่ห่างจากสุตัสสาภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมผู้เป็นพระอนาคามีบุคคลที่ไม่มีความต่ำต้อยกว่าใคร ไม่เป็นรองใคร เพราะมีสมบัติขั้นสูงสุด มีกิเลสเบาบางมาก เป็นผู้ไม่ต่ำกว่าทั้งในความสุขและความรู้ มีอายุสูงสุดประมาณ ๑๖,๐๐๐ กัป และเสวยทิพยสมบัติจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธ ผู้จะมาเกิดในชั้นนี้คือ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุชั้นอนาคามีบุคคล และเป็นผู้มีปัญญาแก่กล้ากว่าอย่างอื่นพรหมในชั้นนี้จะต้องได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และดับขันธในชั้นนี้ด้วยกันทุกองค์ ซึ่งต่างจากพรหมโลกทั้ง ๔ ชั้นที่กล่าวมา คือ พรหมชั้นเหล่านั้นหากยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์และนิพพานในชั้นนั้นๆ

เมื่อพอสิ้นอายุขัยจากชั้นนั้นแล้วมาเกิดในชั้นอกนิภูฏภูมิแล้วไม่ไปเกิดในชั้นไหนอีก หากแต่จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในชั้นนี้ พรหมชั้นอกนิภูฏภูมินี้จึงประเสริฐกว่าพรหมโลกชั้นอื่นๆ ทั้งหมดด้วยศีลสมาธิและปัญญา ที่สำคัญคือ ในพรหมโลกชั้นนี้ มีอุเทศเจดีย์ คือ เจดีย์ผ้าขาวของเจ้าชายสิทธัตถะที่เหล่าพรหมนำมาจากโลกมนุษย์ในขณะที่ทรงอธิษฐานเพศเป็นนักบวชพรหมโลกทั้ง ๕ ชั้นนี้ เรียกว่า สุทธาวาสภูมิ คือ ชั้นอันเป็นที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ ในที่นี้หมายถึง พระอนาคามีบุคคลและพระอรหันต์ พระอรหันต์ในที่นี้ ก็คือ พระอนาคามีที่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในพรหมโลกชั้นนี้ ไม่ใช่พระอรหันต์ที่เสียชีวิตจากโลกมนุษย์แล้วมาเกิดในที่นี้สุทธาวาสภูมินี้ตั้งอยู่ท่ามกลางอากาศและตั้งอยู่เป็นชั้นๆ ขึ้นไปตามลำดับภูมิ ไม่ได้ตั้งอยู่ในระดับเดียวกันเหมือนพรหมโลกตั้งแต่ปฐมฌานภูมิจนถึงจตุตถฌานภูมิ

๒.๒.๓.๒ อรูปภูมิ

คำว่า อรูปภพ คือ สถานที่อันเป็นที่อยู่ของเหล่าอรูปพรหมทั้งหลาย คือ พรหมที่ไม่มีรูป ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจของรูปวิราคะภาวนา คือ การเจริญเพื่อเบื่อหน่ายคลายความกำหนัดในรูป ส่วนมากจะเป็นนักบวช เช่น ดาบส ฤๅษี ซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนาที่ได้บำเพ็ญพรตภาวนาจนกระทั่งสำเร็จจตุตถฌานแล้วยังไม่พอใจ ประสงค์จะได้บรรลุฌานชั้นสูงขึ้นไปอีก โดยคิดว่า

^{๗๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๑/๒๑๒.

^{๗๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐๐.

ร่างกายนี้ไม่ได้ มีทุกขโทษมากมาย เพราะมีตัวตนจึงมีการยึดถือและการประหัดประหารต่อกัน จึงไม่ปรารถนาจะมีตัวตนอีกต่อไป จึงฝึกปฏิบัติตามในระดับสูงขึ้นโดยใช้สิ่งของที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ในการฝึกปฏิบัติตามลำดับ^{๗๓} ดังต่อไปนี้

๑. อากาสาัญญายตนภพ เป็นบุคคลที่ได้จตุตตฌานแล้วมีใจผ่องแผ้วและมีความพอใจในภาวะที่ไม่มีตัวตนหรือไม่มีรูป และเจริญภาวนาบำเพ็ญสมณธรรมฐานที่อาศัยอากาสบัญญัติซึ่งไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์^{๗๔} เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๗ ตั้งอยู่ห่างจากอกนิชฐภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมพวกหนึ่งที่มีจิตและเจตสิกเท่านั้น ไม่มีรูปพรรณสัณฐาน มีอายุสูงสุดประมาณ ๒๐,๐๐๐ กัป เกิดจากฌานที่อาศัยการเพ่งอากาสอันไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ ด้วยการบริกรรมว่า อากาโส อนนโต อากาโส อนนโต อากาโสไม่มีที่สดุๆ จนสำเร็จอากาสาัญญายตนฌาน^{๗๕}

๒. วิญญานัญญายตนภพ เป็นบุคคลที่ได้อากาสาัญญายตนฌานแล้วยังไม่พอใจเพราะเป็นฌานที่ยังต่ำ ใกล้ชิดกับรูปฌาน จึงคลายความพอใจในฌานนั้น และปรารถนาที่จะได้ฌานที่สูงขึ้นไป จึงเจริญภาวนาบำเพ็ญสมณธรรมฐานที่อาศัยวิญญานอันไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์^{๗๖} เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๘ ตั้งอยู่ห่างจากอากาสาัญญายตนภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมพวกหนึ่งที่มีจิตและเจตสิกเช่นกัน มีอายุสูงสุดประมาณ ๔๐,๐๐๐ กัป เกิดจากฌานที่อาศัยการเพ่งวิญญานอันไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ ด้วยการบริกรรมว่า วิญญานัง อนนโต วิญญานัง อนนโต วิญญานังไม่มีที่สดุๆ จนสำเร็จ วิญญานัญญายตนฌานมีความละเอียดยิ่งกว่าอากาสอีก

๓. อาภิญญายตนภพ เป็นบุคคลที่ได้วิญญานัญญายตนฌานแล้วแต่ไม่ยินดีในฌานนั้นยังไม่พอใจเพราะยังมีจิตมากเกินไป และเห็นว่าอาภิญญายตนฌานเป็นสุขกว่า จึงบำเพ็ญภาวนาอาศัยนัตถิภาวบัญญัติเป็นอารมณ์^{๗๗} ถือเอาความไม่มี ความว่างเปล่าเป็นอารมณ์ เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๑๙ ตั้งอยู่ห่างจากวิญญานัญญายตนภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมพวกหนึ่งที่มีแต่จิตและเจตสิกเท่านั้น ไม่มีร่างกาย มีอายุสูงสุดประมาณ ๖๐,๐๐๐ กัป เกิดจากฌานที่อาศัยการเพ่งอารมณ์ว่า นตถิ ภิกขุจึแปลว่า ไม่มีอะไรเหลืออยู่ เป็นนัตถิภาวบัญญัติ จนสำเร็จอาภิญญายตนฌาน เป็นฌานที่ละเอียดประณีตกว่าวิญญานัญญายตนฌานอีก

๔. เนวสัญญานาสัญญายตนภพ เป็นบุคคลที่ได้อาภิญญายตนฌานแล้วแต่ยังไม่พอใจด้วยเห็นว่ายังอยู่ใกล้รูปภาวะ เกิดความไม่สบายใจเหมือนกับตนอยู่ใกล้ข้าศึกซึ่งมีหอกดาบ จึงไม่ยินดีในอาภิญญายตนฌาน ใคร่ที่จะไปเกิดในเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิจึงตั้งความปรารถนาว่า เนวสัญญานาสัญญายตนภพ วิสสุตมิมิ ขอมิใจเหลืออยู่น้อยนักหนา ดุจหายไปในอากาศเป็นร้อยเท่า น้อยกว่าใน

^{๗๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), โลกทิปนี, อ่างแล้ว, หน้า ๕๐๓.

^{๗๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๒/๒๑๓,

^{๗๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), โลกทิปนี, อ่างแล้ว, หน้า ๕๐๔-๕๐๖.

^{๗๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๓/๒๑๓,

^{๗๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๔/๒๑๓,

พรหมพวกอื่นๆ คือ มีใจน้อยมาราวกับไม่มี^{๗๘} เป็นพรหมโลกชั้นที่ ๒๐ ตั้งอยู่ห่างจากอาภิกขุญญายตนภูมิประมาณ ๕ ล้าน ๕ แสน ๘ พันโยชน์ เป็นที่อยู่ของพรหมพวกหนึ่งที่จะเรียกว่ามีสัญญา ก็ไม่ได้ เพราะไม่มีสัญญาอย่างหยาบ จะเรียกว่าไม่มีสัญญาก็ไม่ได้ เพราะยังมีสัญญาที่ละเอียดประณีตอยู่ มีอายุสูงสุดประมาณ ๘๔,๐๐๐ กัป ๙๕ เกิดจากฌานที่อาศัยการเพ่งอารมณ์ว่า เนวสณฺณานาสณฺณา ภวิสสามิ ขอให้ข้ามีจิตใจเหลือน้อยเป็นเหมือนไม่มีปริกรรมว่า เอตฺ สนฺตฺ เอตฺ ปณฺตี จิตฺนํ สงบ จิตนั้นละเอียด จนสำเร็จเนวสณฺณานาสณฺณายตนฌาน^{๗๙} พรหมในชั้นนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภวคคพรหม หมายถึง พรหมชั้นสูงสุดยอด อย่างไรก็ตาม พรหมโลกชั้นนี้ ไม่จัดเข้าเป็นวิญญานฐิติ คือ ภพที่มีวิญญานดำรงอยู่เช่นเดียวกันพวกอัสสญีสัตว์ แต่ก็ยังเป็นหนึ่งในสัตตาวาส ๙ อยู่ นั่นหมายความว่าทั้งอัสสญีสัตว์และเนวสณฺณานาสณฺณายตนสัตว์นี้ ยังนับว่าเป็นสัตว์ แต่ไม่นับว่ามีวิญญานถือครอง พรหมโลกของอรุปรหมภูมินั้น แม้จะเรียกว่า “ภูมิ” แต่ไม่ปรากฏว่ามีรูปร่าง หรือ สันฐาน เพราะเป็นภูมิที่มีแต่อากาศว่างเปล่า ไม่มีวิมาน อุทยานดอกไม้ สระโบกขรณี และต้นกัลปพฤกษ์เช่นชั้นรูปพรหมโลก เพราะอรุปรหมนั้นเกิดขึ้นด้วยอำนาจของภาวนาที่ปราศจากความยินดีในรูปที่เรียกว่า รูปวิราคภาวนา ที่อยู่ของอรุปรหม จึงไม่มีรูปใดๆ ปรากฏอยู่

๒.๓ ลักษณะของสุคติ

สุคติภูมิ คือ ดินแดนอันเป็นที่อยู่ของสัตว์โลกผู้ทำกรรมดีแดนสวรรค์ได้แก่ มนุษยภูมิ เทวภูมิ รูปภูมิ และอรุปรภูมิ โดยแต่ละภูมินั้นมีลักษณะเป็นภูมิที่มีความสุขสบายตามสภาพของภูมินั้นๆ ที่มีความแตกต่างกันไปตามอำนาจของกุศลที่ทำได้ มากน้อยแตกต่างกันไปแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) กามสุคติภูมิ มี ๗ ภูมิ คือ มนุษย์ ๑ และ เทวดา ๖ ๒) รูปาวจรภูมิ มี ๑๖ ภูมิ ได้แก่ รูปพรหม ๑๕ และอัสสญีสัตตพรหม ๑ และ ๓) อรูปาวจรภูมิ มี ๔ ภูมิ ได้แก่ อรูปพรหม ๔

โดยมนุษยภูมินั้นเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์หรือของคน มนุษย์ที่อาศัยอยู่บนพื้นแผ่นดินนี้อยู่ในทวีปใหญ่ ๆ ๔ ทวีป ด้วยกัน อยู่ในทิศทั้ง ๔ ของเขาสินธุ มีทวีปใหญ่น้อยเป็นบริวาร ทวีปละ ๕๐๐ รวมแล้วได้ ๒๐๐๐ ทวีป ส่วนสวรรค์หรือเทวโลก คือภพภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดา เป็นโลกที่อยู่อาศัยของกายละเอียด เป็นภพภูมิอันมีแต่ความสุข สมบูรณ์ด้วยทิพยสมบัติต่างๆ เป็นภูมิที่มีความเป็นอยู่ด้วยความสนุกเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณอารมณ์ ล้วนแต่สวยงาม เป็นที่ต้องตาต้องใจทั้งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเทวภูมิ ซึ่งเป็นดินแดนที่ไปเสวยผลบุญ ที่ตนเองได้กระทำไว้ ทุกอย่างจะเป็นทิพย์ เพียงแต่ตั้งความปรารถนาต้องการสิ่งใด สิ่งนั้น ๆ ก็จะมีบังเกิดขึ้นมาทันทีด้วยอำนาจของบุญ อย่างไรก็ตามถ้าจะพิจารณาโดยหลักธรรมแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นกิเลสตัณหาทั้งสิ้น เป็นการติดอยู่ในรูปที่สวยงาม ๆ เสียงที่ไพเราะ รสที่อร่อย ๆ หรือสัมผัสที่อ่อนนุ่ม ความยินดีในสิ่งเหล่านี้ เรียกว่า กามตัณหา ซึ่งจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนกระวนกระวายใจ หากความสุขความสงบอย่างแท้จริงไม่ได้ สวรรค์ในแต่ละชั้นนั้นจะมีวิมานปราสาท คือ ที่อยู่อาศัยของเทวดา ล้วนมีความวิจิตรงดงาม มีขนาดแตกต่างกัน มีความเป็นอยู่ สะดวกสบาย มีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารคอยรับใช้ใกล้ชิด เสื้อผ้าเป็นทิพย์ วิจิตรงดงาม บังเกิด

^{๗๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๔/๒๑๓,

^{๗๙} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๙), ภูมิวิลาสินี, อ้างแล้ว, หน้า .๕๐๙

ขึ้นให้สวมใส่ กิจกรรมแต่ละวันก็มีการเที่ยวเพลิดเพลินบันเทิงอยู่กับการชมสวน และความเป็นอยู่ของชาวสวรรค์แต่ละชั้น จะมีความประณีตยิ่งๆขึ้นไปตามลำดับชั้น ถ้าใครทำบุญมามาก จนครบทุกอย่างดังที่กล่าวมาแล้วนั้น พรารถนาจะไปอยู่ ณ ที่ใด ก็สามารถจะไปสวรรค์ชั้นที่ต้องการได้ เหตุแห่งการกระทำที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นสาเหตุหลักๆ เป็นภาพรวมของการทำบุญที่ทำให้ไปเกิดในสวรรค์ในแต่ละชั้น แต่อาจจะมียอดประกอบและปัจจัยอย่างอื่นเสริมอีกด้วย

ส่วนรูปาวจรภูมิ ในพรหมโลก ผู้ที่เกิดเป็นพรหม มีอยู่ ๒ ประเภท คือ มีรูปร่างกาย (ชั้น ๕) อย่างมนุษย์หรือเทวดา เรียกว่า “รูปพรหม” กับพรหมที่ไม่มีรูปมีแต่จิตวิญญาณ (นามชั้น ๔) เรียกว่า “อรูปพรหม” ผู้ที่จะไปเกิดเป็นพรหมจะต้องได้ ฌาน ซึ่งถือว่าเป็นบุญ ที่มีกำลังแรงมาก ถ้า ฌานไม่เสื่อม ขาดหน้าจะต้องไปเกิด เป็นพรหมแน่นอนถือเป็น “ครุกรรม” คือกรรมหนักที่เป็นฝ่ายดี พรหมที่มีรูปหรือ รูปพรหม มี ๑๖ ชั้น

ส่วนอรูปภูมิเป็นภูมิที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปร่าง เพราะเห็นโทษของการมีรูปร่าง อัตรภาพร่างกายว่า เป็นไปด้วยทุกข์โทษนานาประการ จากการถูกทำร้าย ถูกประหาร มีโรคภัยไข้เจ็บ เบียดเบียน เป็นต้น จึงชวนชวนในการเจริญสมถภาวนา เพื่อปรารถนาที่จะไม่มีรูปร่างกาย เมื่อบรรลุถึงอรุณมานสิ้นชีพแล้ว จึงได้มาบังเกิดในอรูปภูมิ เป็นภูมิที่สูงที่สุด มีแต่นามคือจิตวิญญาณอย่างเดียว ไม่มีรูปร่างกาย ผู้ที่จะมาเกิดในภูมินี้ เป็นผู้ที่ได้เจริญในรูปมานานมาก่อน ในอรูปภูมิซึ่งเป็นแดนจิตวิญญาณนี้มี ๔ ภูมิ คือ อากาสาณัญจายตนภูมิ วิญญาณัญจายตนภูมิ อากิญจัญญายตนภูมิและเนวาสัญญานาณัญจายตนภูมิ จะเห็นว่า อรูปพรหม คือ พรหมที่ไม่ใช้รูปพรหม มีกายอันสวยงาม ประณีตละเอียด สว่างใสกว่า รูปพรหม อุบัติขึ้นเพราะเหตุแห่งการบำเพ็ญอรุณมานกุศล ฌานที่บังเกิดขึ้น เรียกว่า อรุณมาน เป็นฌานที่เกิดขึ้นจากการเจริญภาวนา โดยมีได้สนใจเพ่งนิมิตที่เป็นรูปเป็นอารมณ์ แต่ประการใด อีกนัยหนึ่งว่า ได้ก้าวล่วงอารมณ์ที่เป็นรูปกรรมฐานได้แล้ว เมื่อฌานเกิดขึ้นจึงเป็นฌานที่ปราศจากรูปเป็นอารมณ์ เรียกว่า อรุณมาน เป็นฌานที่มีความมั่นคงไม่หวั่นไหว เมื่อตายลงในขณะที่ ฌานยังไม่เสื่อมย่อมบังเกิดในอรูปภพ พรหมชนิดนี้ จัดว่าเป็นอภัพพสัตว์ ไม่สามารถมาตรัสรู้หรือพ้นจากทุกข์ได้ในชาตินั้น อนึ่ง อสัณญีสัตตาพรหมก็จัดเป็นอภัพพสัตว์เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การมาบังเกิดเป็นอรูปพรหมนั้น เมื่อครั้งเป็นมนุษย์จะต้องหมั่นสั่งสมบุญทั้งทาน ศีล ภาวนา โดยเฉพาะการเจริญภาวนา จะต้องทำจนถึงขั้นได้อรุณมาน เป็นฌานที่สูงกว่ารูป ฌานขึ้นไปอีก เมื่อละโลกแล้วจึงมาบังเกิดเป็นอรูปพรหมอยู่ในอรูปภพ มีอายุชยยืนยาวนานมาก ดังกล่าว มาแล้ว ด้วยเหตุนี้เองจึงยากที่จะมีโอกาสได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบังเกิดเป็นพินเป็นหมื่นพระองค์ อรูปพรหมทั้งหลายก็ยังคงมีชีวิตอยู่บนอรูปภพ ไม่มีโอกาสได้ฟังธรรม โอกาสที่จะหลุดพ้นจากวัฏสงสารก็ยิ่งยากมากกว่ารูปพรหมหลายเท่าตัว อรูปพรหมจึงได้ชื่อว่า เป็นอภัพพสัตว์ คือ ไม่สามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้ในชาตินั้น นอกจากนี้ เมื่อถึงคราวหมดบุญจากอรูปพรหมแล้ว ก็ยังต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารต่อไปอีก ซึ่งไม่ว่าจะต้องไปเกิดเป็นอะไรต่อไป อาจเป็นเทวดา มนุษย์ หรือเกิดในอบายภูมิ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรรมในอดีตที่มาส่งผลของกรรมในช่วงนั้นด้วย

๒.๔ หลักคำสอนที่มีความสัมพันธ์กับสุคติ

๒.๔.๑ สุคติกับหลักคำสอนเรื่องสังสารวัฏฏ์

คำว่า สังสารวัฏฏ์ หมายถึง วัฏวนแห่งสงสาร คือ ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า^{๘๐} การที่สิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะอย่างมนุษย์เวียนตายเวียนเกิด คือเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดใหม่ แล้วตายอีก แล้วเกิดใหม่อีก เวียนอยู่อย่างนี้ ไม่มีวันจบสิ้น นั่นคือ การท่องเที่ยวเป็นวงกลม หรือสังสารวัฏฏ์ ที่เรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวไปก็เพราะการมีชีวิตอยู่ เปรียบเสมือนการเดินทาง นับตั้งแต่ปฏิสนธิขึ้นในครรภ์มารดาจนกระทั่งออกมาสู่โลกภายนอก ภาวะทางกายและทางจิตของมนุษย์ไม่เคยหยุดอยู่กับที่ แต่ก้าวไปข้างหน้าทุกขณะ จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต นี้ก็ผ่านจากภพนี้ไปสู่ภพอื่น

เมื่อสิ้นสุดชีวิตในภพอื่นก็ผ่านไปสู่ภพอื่นต่อไปและต่อไปไม่สิ้นสุด^{๘๑} ธรรมดาของสัตว์โลก ล้วนต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นวัฏจักรมานานแสนนาน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลของกรรมทั้งสิ้น กรรมกับสังสารวัฏฏ์มีความเกี่ยวข้องกัน และสัมพันธ์กันอย่างไม้อาจจะแยกจากกันได้ การเวียนตายเวียนเกิดเป็นเรื่องของการท่องเที่ยวด้วยการเกิดอยู่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า^{๘๒} การที่สิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะอย่างมนุษย์เวียนตายเวียนเกิด คือเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดใหม่ แล้วตายอีก แล้วเกิดใหม่อีก เวียนอยู่อย่างนี้ ไม่มีวันจบสิ้น นั่นคือการท่องเที่ยวเป็นวงกลม ที่เรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวไปก็เพราะการมีชีวิตอยู่ เปรียบเสมือนการเดินทาง นับตั้งแต่ปฏิสนธิขึ้นในครรภ์มารดาจนกระทั่งออกมาสู่โลกภายนอก ภาวะทางกายและทางจิตของมนุษย์ไม่เคยหยุดอยู่กับที่ แต่ก้าวไปข้างหน้าทุกขณะ จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต นี้ก็ผ่านจากภพนี้ไปสู่ภพอื่น เมื่อสิ้นสุดชีวิตในภพอื่นก็ผ่านไปสู่ภพอื่นต่อไปและต่อไปไม่สิ้นสุด^{๘๓}

นอกจากนี้ ผลแห่งกรรมเป็นเหตุให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดตราบไถที่ยังมีกิเลสอยู่ เห็นได้ว่ากรรมนั้นมีความสัมพันธ์กับสังสารวัฏฏ์ ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยซึ่งนั่นก็คือกระบวนการแห่งปัจจุสมุปบาทนั่นเอง^{๘๔} โดยกิเลสก่อให้เกิดการกระทำ ส่วนการกระทำกรรมนั้นทำให้ได้รับผลของกรรมเรียกว่าวิบาก กล่าวคือ กิเลส กรรม วิบากมีความสัมพันธ์กันและเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ตราบไถที่เรายังมีกิเลสย่อมกระทำกรรมและรับผลของวิบากกรรมวนเวียนกันไปอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด กรรมจึงเป็นสิ่งที่กำหนดชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย^{๘๕} โดยการกำเนิดใหม่ของสัตว์ทั้งหลายนั้นต้องอาศัยกรรม สัตว์โลกจะเกิดในภพภูมิใดทั้ง ๓๑ ภพภูมีย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้กระทำไว้ เหตุปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นเหตุให้สัตว์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏฏ์ นี้เรื่อยไปตราบไถที่ยังมีกิเลสเป็นเชื้อให้ก่อกรรมและรับวิบากกรรมเรื่อยไป ด้วยแรงกรรมเป็นเหตุให้สัตว์ต่างๆต้องเกิดใหม่ในภพภูมิทั้ง ๓๑ ภพ

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๒๔๘.

^{๘๑} สุนทร ฌ รัชชี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๗.

^{๘๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๘.

^{๘๓} สุนทร ฌ รัชชี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๒๒๗.

^{๘๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ อินทปณฺโญ), ปฏิจจุสมุปบาทจากพระโอษฐ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), อ่างแล้ว, หน้า ๔๔.

^{๘๕} วศิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

ภูมิตามผลของกรรมที่ตนทำ โดยการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสงสารวัฏฏ์ ด้วยอำนาจของผลกรรมที่บุคคลได้สร้างไว้นั้น ล้วนแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในอัสสุสุตตร^{๘๖} ที่ว่าด้วยความทุกข์ของการเวียนว่ายตายเกิดในสงสารวัฏฏ์ โดยพระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุว่า^{๘๗}

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ เธอทั้งหลายจะเข้าใจความนั้นว่าอย่างไร น้ำตาที่หลังไหลของเธอทั้งหลาย ผู้วนเวียนท่องเที่ยวไปคร่ำครวญร้องไห้ อยู่ เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพลาดจากสิ่งที่พอใจ โดยกาลนานนี้กับน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ อย่างไหนหนอมากกว่ากัน

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย รู้ธรรมดาตามที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว น้ำตาที่หลังไหลของข้าพระองค์ทั้งหลาย ผู้วนเวียนท่องเที่ยวไป คร่ำครวญ ร้องไห้ อยู่ เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพลาดจากสิ่งที่พอใจ โดยกาลนานนี้แหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย

ถูกละ เธอทั้งหลาย รู้ธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ ถูกต้องแล้ว น้ำตาที่หลังไหลของเธอทั้งหลายผู้วนเวียนท่องเที่ยวไป คร่ำครวญร้องไห้ อยู่เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพลาดจากสิ่งที่พอใจ โดยกาลนานนี้แหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย

เธอทั้งหลายได้ประสบความตายของมารดาช้านาน น้ำตาที่หลังไหลของเธอทั้งหลาย ผู้ประสบความตายของมารดา คร่ำครวญร้องไห้ อยู่เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพลาดจากสิ่งที่พอใจ โดยกาลนานนี้แหละมากกว่าส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย

เธอทั้งหลายได้ประสบความตายของบิดา ของพี่ น้องชาย ของพี่สาว ของน้องสาว ของบุตร ของธิดา ความเสื่อมของญาติ ความเสื่อมของโกละ ความเสื่อมเพราะโรคม้าช้านาน น้ำตาที่หลังไหลของเธอทั้งหลาย ผู้ประสบความตายของมารดา คร่ำครวญร้องไห้ อยู่เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพลาดจากสิ่งที่พอใจ โดยกาลนานนี้แหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย ชื่อนั้นเพราะอะไร

เพราะว่าสงสารนี้ มีเบื้องต้นและเบื้องปลาย รู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น เบื้องปลาย ไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชา กิเลส ครอบงำ วนเวียนท่องเที่ยวไปในอุปมานี้ฉับใด อุปมัยก็ฉับนั้น เธอทั้งหลายเสวยความทุกข์ ได้รับความลำบาก ได้รับความพินาศเต็มป้าช้าเป็นเวลายาวนาน

จากพุทธพจน์ข้างต้นจะเห็นว่า ความทุกข์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสงสารวัฏฏ์นี้มีมาก เพราะต้องพบกับความพลัดพรากจากผู้ที่ตนรักไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ พี่ น้อง บุตร หรือแม้แต่ความเสื่อมของญาติ ความเสื่อมจากโกละ สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งสิ้น เพราะตราบดีกัตามทีบุคคลยังมี

^{๘๖} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๒๖/๒๑๗.

^{๘๗} พ.ชา.(ไทย) ๒๗/๒๔/๒๙๒.

กิเลส ย่อมสร้างกรรมและรับผลของกรรมวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ トラบนั้นนานเท่านั้น ซึ่งผลของกรรมนั้นส่งผลให้บุคคลไปเกิดในภพภูมิต่างๆตามกรรมที่ตนกระทำเอาไว้ กล่าวคือ ในสังสารวัฏ นั้น เราเกิดในภพภูมิต่างๆนับครั้งไม่ถ้วน トラบใดที่กิเลสหรือวงจรแห่งกิเลสยังไม่ถูกทำลายลงสังสารวัฏของเรา ก็ยังคงหมุนวนรอบแล้วรอบเล่าอยู่トラบนั้น

สังสารวัฏ นั้นมีความสัมพันธ์กันเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ หมายความว่า เป็นกระบวนการเกิดดับของสรรพสิ่งตามเหตุปัจจัย โดยเป็นไปไม่ได้ ถ้าไม่มีการเกิดใหม่หรือการเวียนว่ายตายเกิด เพราะมีปัญหาชีวิตหลายอย่างที่ไม่อาจเข้าใจได้ ถ้าปราศจากการเวียนว่ายตายเกิดหรือที่เรียกว่า สังสารวัฏ เช่น ปัญหาเรื่องคนดีบางคนมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมาน และคนชั่วบางคนมีชีวิตอยู่อย่างสุขสำราญ เป็นต้น ปัญหานี้จะเป็นเรื่องค้างโลก ถ้ากฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ไม่เข้ามาช่วยแก้ ช่วงชีวิตเพียงช่วงเดียวของบุคคลสั้นเกินไป ไม่เพียงพอที่จะพิสูจน์กรรมที่บุคคลทำไว้แล้วได้ทั้งหมด การเกิดใหม่จะช่วยอธิบายกรรมในอดีตของคนได้อย่างดีที่สุด ชีวิตมนุษย์จึงเป็นสนามหรือวิธีสำหรับทดลองแรงกรรมว่าใครได้ทำกรรมอะไรไว้มากน้อยเบาบางหรือรุนแรงเพียงใด

พระพุทธเจ้านอกจากจะสอนให้คนเชื่อเรื่องสังสารวัฏ เพราะเป็นความจริงตามธรรมชาติ แล้ว ยังสอนเพื่อให้คนได้กลัวบาปกรรมด้วย เพราะトラบใดที่ยังเวียนตายเวียนเกิด ก็ต้องมีทุกข์อยู่รำไป ส่วนจะทุกข์มากทุกข์น้อย ก็ขึ้นอยู่กับว่าจะไปเกิดในภพภูมิอะไร ถ้าไปเกิดในสวรรค์ก็มีความสุขมากกว่าความทุกข์ ถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีทั้งสุขและทุกข์ แต่ถ้าไปเกิดในอบายภูมิคือ สัตว์ เจริญฉาน อสุรกาย เปรต และสัตว์นรก ก็จะมีทุกข์มากขึ้นเป็นลำดับไปจนถึงมีแต่ความทุกข์โดยสิ้นเชิง ไม่มีความสุขเลย และความทุกข์ในนรก ก็จะมีทุกข์ขนาดหนักจนไม่อาจนำมาเปรียบกับความทุกข์ในโลกมนุษย์ได้

พุทธศาสนาจึงมุ่งสอนให้คนพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง トラบใดที่ยังเกิดอยู่ トラบนั้นก็ยังคงมีความทุกข์อยู่รำไป แม้ว่าอาจจะมิใช่ภพชาติใด ที่อาจไปเสวยสุขอย่างเดียวในสวรรค์ ไปเป็นพรหม มีอายุยาวนาน แต่ก็ไม่ใช่ของจริง เพราะว่ายังกองอยู่ในสังสารวัฏสุดท้ายก็ต้องกลับมาเกิดใหม่ ซึ่งก็ไม่แน่ว่าจะได้ไปอยู่ในภพภูมิใด トラบใดที่ยังปฏิบัติไม่ถึงขั้นพระอริยบุคคล ก็ไม่มีเครื่องยืนยันแน่นอนว่าจะพ้นจากอบายภูมิ ขึ้นกับกรรมของสัตว์นั้นๆ การที่จะพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงได้ ก็จะต้องหลุดพ้นไปจากสังสารวัฏ ไม่ต้องมาเกิดอีก ดังพระสูตรที่ว่าด้วยร่างกระดูก ในอัฐิปุณฺณสูตร๗๕ พระพุทธเจ้าตรัสว่า กระดูกของคนคนเดียวที่เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ถ้ามีคนรวบรวมมากองไว้ไม่ให้สูญหายไป ก็จะมีขนาดใหญ่มากเท่าภูเขาเวปุลละ ทรงแสดงว่าการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้นเป็นความทุกข์ พุทธศาสนาจึงสอนเน้นเรื่องการปฏิบัติให้เข้าถึงภาวะที่เรียกว่า นิพพาน

๒.๔.๒ สุตติกับหลักคำสอนเรื่องกรรม

คำว่า กรรม คือ การกระทำ เป็นคำกลางๆไม่ได้ระบุว่าเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วหากเป็นกรรมดีเรียกว่ากุศลกรรมถ้าเป็นกรรมชั่วเรียกว่าอกุศลกรรม^{๘๘} กรรมดีหรือกรรมชั่วย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะมีเจตนาโดยมีช่องทางในการกระทำกรรมมี ๓ ทางเรียกว่าไตรทวาร คือ กระทำทางกายเรียกว่า กายกรรม กระทำทางวาจาเรียกว่าวจีกรรมและกระทำทางใจเรียกว่า มโนกรรม^{๘๙} ซึ่งจะเห็นได้ว่าการกระทำกรรมดีหรือกรรมชั่วของมนุษย์นั้นมีเพียงสามช่องทางเท่านั้นมีเจตนาเป็นเครื่องชี้วัดหรือเป็นแกนกลางในการกระทำนั้นๆอีกประการหนึ่งคำว่ากรรมนั้นที่จัดว่าเป็นกรรมที่สมบูรณ์ได้นั้นจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ คือ ๑) กิเลส ๒) เจตนา ๓) การเคลื่อนไหว ๔) เกิดผลสำเร็จ^{๙๐} ที่เกิดเป็นกุศลหรืออกุศลในจิตของผู้กระทำกรรม “อย่างไรก็ตามกิเลสเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมตรงที่ว่า กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรมไม่ดี คืออกุศลกรรมส่วนคุณธรรมเป็นเหตุให้ทำกรรมดีคือกุศลกรรม”^{๙๑}

สำหรับแนวคิดเรื่องของสุตติกับหลักกรรมตามหลักพุทธศาสนานั้นจัดเป็นเรื่องการกระทำ ความดีโดยมีบ่อเกิดหรือมีเค้ามูล^{๙๒} หรือธรรมที่ให้ผลธรรมเกิดขึ้นและให้ผลธรรมนั้นตั้งมั่นในอารมณ์ และให้เจริญขึ้นได้^{๙๓} ตลอดจนธรรมที่เป็นรากเหง้า“เค้ามูล”ที่ทำให้จิตที่เป็น“กุศล”^{๙๔} ดังนั้น ความดีตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมีแหล่งเกิดที่สามคือกุศลมูลมี ๓ อย่าง คือ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ และความไม่หลงการกระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยมูลเหตุแห่งความดีเหล่านี้ ความดีย่อมปรากฏอยู่ในมโนกรรมก่อนแล้ว แสดงออกเป็นการกระทำกรรมที่สุจริต ๒ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ในภายหลัง เมื่อการกระทำกรรมประกอบด้วยสาเหตุที่ดีแล้ว ผลที่จะตามมาในภายหลังคือความดีเพราะว่ามีแหล่งที่มาหรือมีบ่อเกิดที่ดี การกระทำกรรมดีจึงปรากฏชัดเจนขึ้นมาได้ จะเห็นว่าความดีมีบ่อเกิดมาจากกุศลมูลซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความดี เพราะเป็นพื้นฐานของสิ่งที่เรียกว่าความดี ถ้าไม่มีเหตุหรือแหล่งที่มาของความดีแล้ว ความดีจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ดังนั้น ผลย่อมเหตุเนื่องมาจากเหตุที่มีความสัมพันธ์กันโดยตรง กล่าวคือ ผลจะเกิดขึ้นโดยลำพังตนเองไม่ได้ ย่อมจะต้อง

^{๘๘} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) , **กฎแห่งกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๒.

^{๘๙} Nyanatiloka, **Bhddhist Dictionary Manual of Buddhist Terms and Doctrines**, (Kandy :Buddhist Publication Society, 1980) , P. 92.

^{๙๐} แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : อริการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๒.

^{๙๑} Sunthon Na- Rangsi, **The Buddhist Concept of Karma and Rebirth**, (Bangkok: Mahamakut Rafavidyalay Press,1976),p.228.

^{๙๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **กรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,๒๕๓๙), หน้า ๔๑.

^{๙๓} สำนักราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่นจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๙๗.

^{๙๔} วรณสิทธิ์ ไชยยะเสวี, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเนบ มหานิรานนท์,๒๕๒๘), หน้า ๑๙

^{๙๕} ชุนสรพกิจโกศล, **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริเฉทที่ ๖**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.

มีสาเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นมาโดยมีแหล่งที่มาเสมอ ถ้าเหตุดีแล้วผลที่ปรากฏย่อมจะดี ถ้าเหตุไม่ดีเสียแล้วผลที่เกิดขึ้นมาย่อมจะต้องไม่ดีซึ่งจะเป็นไปตามเหตุนั้นอย่างแน่นอน สอดคล้องกับหลักกรรมและวิบากกรรมคือการให้ผลของกรรมมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องตามที่ปรากฏในหลักกรรมที่ปรากฏในอรรถกถามี ๑๒ อย่าง คือ^{๙๖}

๑. กรรมจัดตามกาลที่ให้ผลมี ๔ ชนิด

๑. ทัฏฐัจฉิมเวทนิยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน
๒. อุปัชชเวทนิยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลในชาติต่อไปถัดจากชาติปัจจุบัน
๓. อปรapraveทนิยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลหลังจากอุปัชชเวทนิยกรรม
๔. อโหสิกรรม หมายถึง กรรมที่ไม่ให้ผล เลิกแล้วต่อกัน

๒. กรรมจัดตามหน้าที่มี ๔ ชนิด

๑. ชนกกรรม หมายถึง กรรมที่นำไปเกิด
๒. อุปัตถัมภกกรรม หมายถึง กรรมสนับสนุนชนกกรรม
๓. อุปปีฬกกรรม หมายถึง กรรมบีบคั้น
๔. อุปฆาตกรรม หมายถึง กรรมตัดรอน

๓. กรรมจัดตามลำดับความรุนแรงมี ๔ ชนิด

๑. ครุกรรม หมายถึง กรรมหนัก
๒. อาจิณณกรรม กรรมที่ทำเป็นประจำ
๓. อาสันนกรรม หมายถึง กรรมที่บุคคลทำเมื่อจวนสิ้นชีวิต
๔. กตัตตากรรมหรือ กรรมสักแต่ว่าทำ

จากหลักกรรม ๑๒ อย่างข้างต้นเป็น การจำแนกกรรมตามเกณฑ์การให้ผล แบ่งกรรมได้เป็น ๑๒ อย่าง หรือที่เรียกว่า กรรม ๑๒ โดยแบ่งการให้ผล ตามกาลตามหน้าที่ และตามความหนักเบา กรรมชนิดเดียวกัน อาจให้ผลหลายครั้ง เพราะเป็นกรรมแรงกรรมที่ยังไม่ให้ผล อาจทำให้ผู้ทำกรรมเข้าใจว่า หมดกรรมแล้ว แต่แท้ที่จริง ยังไม่หมดวิบากกรรมนั้นอาจไม่ได้แสดงให้เห็นในชาติเดียว หากมองในระยะสั้นอาจทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อนได้ เพราะกรรมบางอย่างอาจยังไม่ได้ส่งผลทำให้คนบางคนอาจเกิดความท้อแท้เข้าใจผิดว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว

การพิจารณาต้องมองเป็นสายยาวตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน ถึงอนาคต ไม่ได้มองแค่ ๓ ชาติเท่านั้น การมองเป็นสายยาวจึงเกี่ยวข้องไป ถึงสังสารวัฏฏ์ในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ การสอนให้คนเชื่อเรื่องสังสารวัฏฏ์ เป็นการสอนให้คนเกรงกลัวต่อบาปทำความดีเพื่อหลีกเลี่ยงการตกอบาย ๔ เป็นอย่างน้อย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะมุ่งเน้นให้คนไปสวรรค์หรือพรหม เพราะตราบใดที่สัตว์โลกยังต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏฏ์ก็ยังไม่ปลอดภัยหรือพ้นทุกข์จริงๆ ดังนั้นจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การดับกรรมเพื่อออกจากสังสารวัฏฏ์โดยปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อละเหตุแห่งทุกข์เพื่อดับต้นเหตุเพื่อเข้าถึงภาวะที่เรียกว่านิพพานเมื่อต้นเหตุดับทุกข์ถูกขจัดไป ก็จะไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีก

^{๙๖} วิสุทธิ. ฎีกา. (ไทย) ๓/๒๕๕.

๒.๔.๓ สุกติกับหลักคำสอนเรื่องวิบากกรรม

คำว่า วิบากกรรม คือ การให้ผลของกรรมเป็นผลของกรรมที่ยังเป็นกลางๆ หากเป็นผลของกรรมชั่วเรียกว่าอกุศลวิบากกรรมหากเป็นผลของกรรมดีจะเรียกว่ากุศลวิบากกรรมหากกรรมที่บุคคลกระทำไปนั้น ไม่ว่าจะเป็นผลของกรรมดีหรือผลของกรรมชั่วก็ตาม ตามกฎแห่งของกรรมแล้วย่อมมีเหตุปัจจัยช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ดีขึ้นหรือเลวลง กรรมและการให้ผลของกรรม เป็นหลักคำสอนที่สำคัญควรศึกษาเพื่อป้องกันความเข้าใจผิดและนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง เพราะมีคนจำนวนมาก มีเข้าใจความหมายของกรรมและผลกรรมคลาดเคลื่อนผิดไปจากความเป็นจริงที่ถูกต้อง

โดยมากคนมักมองกรรมไปในแง่ตัวผล คือเป็นผลของการกระทำ จึงพูดกันเสมอว่ากัมหนำรับกรรมโดยมุ่งเอาเฉพาะแง่ที่ไม่ดี หรือมองว่ากรรมของสัตว์เป็นเรื่องราว เป็นเรื่องของความทุกข์ เรื่องภัยอันตราย ความวิบัติและเหตุร้ายต่างๆ^{๙๗} โดยส่วนมากแล้วคนยังเข้าใจเรื่องกรรมซึ่งเป็นผลของความชั่วร้ายที่เราได้กระทำไว้แต่ชาติปางก่อนเชื่อว่ากรรมเป็นกฎสำเร็จรูปตายตัว ที่เราไม่มีโอกาสแก้ไขหรือทำอะไรไม่ได้และเชื่อว่าทำอย่างไร ต้องได้รับอย่างนั้นไม่มีเปลี่ยนแปลง^{๙๘} อีกทั้งกำลังสับสนและไม่มั่นใจการให้ผลของกรรม เพราะในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นทางสังคมนั้นพบว่าบุคคลบางคนทำชั่วมาโดยตลอด กลับได้ผลดีมากมายเต็มไปด้วยเรื่องของลาภ ยศ สุข สรรเสริญ แต่ในทางตรงกันข้ามบุคคลบางคนทำความดีมาโดยตลอดกลับได้รับแต่ผลร้ายเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานต่างๆ เช่น เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนิรโทษ ถูกใส่ความให้ร้ายและเจ็บป่วยอยู่เสมอๆ^{๙๙}

เพราะฉะนั้น เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดและเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง ตลอดถึงเพิ่มความเชื่อมั่นในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมที่ถูกต้องตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท^{๑๐๐} ทั้งนี้เพราะกรรมเป็นกระบวนการแห่งเหตุและผลที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ การกระทำทุกอย่างนั้นผู้ที่ทำกรรมก็ต้องรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นตามมา การกระทำของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายกับผลที่เกิดขึ้นกับชีวิตของมนุษย์และสัตว์เหล่านั้นจึงสัมพันธ์กันโดยความเป็นเหตุและผล ทุกๆการกระทำมีผลอยู่ในตัวมันเอง ผู้ทำกรรมดีหรือชั่วใดๆไว้ จึงจะต้องได้รับผลของกรรมนั้นๆ ดังนั้น กรรมทั้งหลายที่ได้ทำแล้วย่อมให้ผลตามสภาวะของมัน ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขผลของกรรมนั้นเรียกว่า วิบาก กรรมกับวิบากนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันจนไม่อาจแยกขาดจากกันได้ กล่าวคือ การกระทำที่จัดเป็นกรรมย่อมก่อให้เกิดผลเสมอ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงยืนยันถึงการให้ผลของกรรมว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น”^{๑๐๑} การยืนยันเช่นนี้ย่อมบ่งชี้ถึงความดีและความชั่ว ตลอดจนวิถีชีวิตของบุคคลจะก้าวหน้าหรือถอยหลัง

^{๙๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓ - ๔

^{๙๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับกรรม, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

^{๙๙} วุฑฒิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, อ่างแล้ว, หน้า ๔.

^{๑๐๐} อติศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๑ - ๑๐๕.

^{๑๐๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๒๗๓.

นั้น ขึ้นอยู่กับกรรมหรือการกระทำของบุคคลนั้นๆถ้ามีการก่อกรรมด้วยเจตนาเล็กน้อยๆ ผลแห่งกรรม
สิ่งสมกรรมก็จะปรากฏชัดยิ่งขึ้น

๒.๔.๔ สุตติกับหลักคำสอนเรื่องการกำเนิด

การเกิดคือการมีขึ้นเป็นขึ้นหรือกำเนิด^{๑๐๒} การเกิดตรงกับคำว่า“ชาติ”^{๑๐๓} การกำเนิดใน
พุทธศาสนานั้นมีการกำเนิด ๔ อย่าง คือ เกิดในครรภ์เกิดในไข่ เกิดในเค้าโคล และเกิดขึ้นโตทันที่
พระพุทธรเจ้าทรงพบรายละเอียดขั้นตอนการตายแล้วเกิด และตรัสแสดงถึงการเกิดขึ้นของมนุษย์และ
สัตว์ต่างๆ ด้วยอำนาจของเหตุปัจจัย มีการกระทำต่างๆ ที่สำเร็จเป็นกรรมพระพุทธรเจ้าได้ตรัสกับพระ
สารีบุตรว่ากำเนิดมี ๔ อย่าง คือ

๑. อันทชะกำเนิด คือ เหล่าสัตว์ผู้จะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิดนี้เรียกว่า อันทชะกำเนิด
๒. ชลาพุชะกำเนิด คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรภ์นี้เรียกว่า ชลาพุชะกำเนิด
๓. สังเสทชะกำเนิด คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเนา ชากศพเนา ขนมนบูต หรือในน้ำครำใน
เค้าโคลนี้เรียกว่า สังเสทชะกำเนิด
๔. โอปปาติกะกำเนิด คือ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวกนี้
เรียกว่าโอปปาติกะกำเนิด^{๑๐๔}

จากการกำเนิดทั้ง ๔ ประเภทข้างต้น จะเห็นว่า มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่เกิดในประเภทที่ ๑
เกิดแบบชลาพุชะ หรือเกิดโดยการอาศัยกรรมมารดาเกิด มีพัฒนาการต้องอยู่ในครรภ์มารดาถึง ๙
เดือนจึงคลอดออกมาเป็นมนุษย์ ในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นย้ำว่า โดยทั่วไปมนุษย์เกิดในรูปแบบ
ของการอาศัยกรรมมารดา มีเพียงมนุษย์บางคนเท่านั้นมีรูปแบบการเกิดที่แตกต่างไปจากคนอื่น และ
การกำเนิดประเภทที่ ๔ เป็นการเกิดของเทวดาและพรหมเรียกว่า โอปปาติกะ โดยมีกระบวนการและ
ขั้นตอนในการเกิดแตกต่างไปจากการเกิดของมนุษย์ โดยเทวดาและพรหมนั้นเป็นสัตว์ผู้เกิดผุดขึ้นและ
เติบโตเต็มตัวทันใดกา เนิดเหล่านี้เป็น นที่ไปเกิดของสัตว์ผู้ยังติดข้องอยู่ในสังสารวัฏ ซึ่งก็คือผู้ที่ยังมี
กิเลสประกอบกรรมทั้งที่เป็นกุศลหรืออกุศลก็ต้องรับวิบากของกรรมนั้นๆ ถ้ายังทำลายกิเลสให้หมดไป
ไม่ได้ บุคคลก็ยังคงเวียนตายเวียนเกิดท่องเที่ยวไปมาๆ อยู่ในกำเนิดทั้ง ๔ ตรานั้น ส่วนลักษณะ
สุดท้ายคือการเข้าถึงความหลุดพ้นหรือการเข้าถึงนิพพานของผู้กระทำ ให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติและ ปัญญา
วิมุตติ เพราะอัสวะทั้งหลายหมดสิ้นไปไม่รวมอยู่ในกำเนิด ๔ แต่เป็นลักษณะของผู้ที่หลุดพ้นจาก
กำเนิดทั้ง ๔ ทำลายกระแสแห่งวัฏฏะให้ขาดลงได้อย่างเด็ดขาดเมื่อตายลงก็เข้าสู่ปรินิพพานพ้นจาก
การเวียนตายเวียนเกิดไม่ต้องไปสู่คติใดๆ อีกต่อไป

^{๑๐๒} สำนักราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒ (กรุงเทพมหานคร:
บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๖.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพมหานคร:
บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ ๒๕๕๖), หน้า ๔๕.

^{๑๐๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

๒.๕ สรุปมโนทัศน์เรื่องสุคติที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

แนวคิดเรื่องสุคติที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกนั้น สุคติคือสถานที่เกิดและอยู่อาศัยชีวิตหลังความตายของผู้กระทำความดีหมุ่สัตว์ที่เกิดอยู่ในภพต่าง ๆ แบ่งออกเป็น ๓ คือ มนุษยโลก สวรรค์ และพรหมโลก ทั้งหมดตามหลักพุทธศาสนาจัดภพอันเป็นที่เกิดอยู่ของหมุ่สัตว์ผู้มีใจยังติดข้องเกาะเกี่ยวอยู่กับกามคุณ ๕ คือ ยังมีจิตเพเลิดเพลินยินดีกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ คือ สิ่งกระทบกาย ที่น่ารักใคร่นำพอใจ หมุ่สัตว์ที่เกิดอยู่ในกามภพมีทั้งมนุษย์และเทวดาในกามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น คือสวรรค์ชั้นจาตุมมหาริชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี นอกเหนือสวรรค์ ๖ ชั้นแล้วมีภูมิอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า พรหมภูมิ หรือ พรหมโลกที่อยู่สูงกว่าสวรรค์ ๖ ชั้นข้างต้นถือเป็นดินแดนของพระพรหม ซึ่งเป็นภพภูมิที่สถิตย์อยู่เสวยสุขของพระพรหมผู้อุบัติเกิดในพรหมวิมาน ณ พรหมโลก อันเป็นแดนซึ่งมีแต่ความสุขอันเกิดจากฌานเท่านั้นโดยมี

รูปภพ ได้แก่ ภพอันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่แห่งรูปพรหมในภูมิทั้ง ๔ คือ รูปพรหมในพรหมโลก หรือสวรรค์ชั้นปฐมฌานภูมิ คือ ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๑ ชั้นหัตถิยภูมิ หมายถึง ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๒ ชั้นตติยภูมิ ได้แก่ ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๓ และชั้นจตุตถฌานภูมิ หมายถึง ภูมิของผู้ได้รูปฌานที่ ๔ รูปภพนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูปาวจรสวรรค์ รูปภพหรือรูปาวจรสวรรค์นี้จัดเป็นสุคติภพผู้เกิดอยู่ในรูปภพรวมอยู่ในสิ่งมีชีวิตประเภทเทวดาของคติ ๕ อรูปภพ ได้แก่ ภพอันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่แห่งอรูปพรหม ๔ ประเภทคืออรูปพรหมที่เรียกว่า อากาสาณัญญาตนะ วิญญูณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ และเนวสัญญานาสนัญญาตนะ อรูปพรหมทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวนี้ เกิดและอาศัยอยู่ในอรูปาวจรสวรรค์ที่มีชื่ออย่างเดียวกับชื่อของพรหม อรูปาวจรสวรรค์ทั้ง ๔ บางทีก็เรียกว่าอรูปโลก แปลว่าโลกอันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของหมุ่สัตว์ผู้ไม่มีรูปร่าง

อรูปพรหมภูมิเป็นสถานที่อยู่ของอรูปพรหมซึ่งเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้เจริญภาวนาจนกระทั่งทำอรูปฌานให้บังเกิดขึ้นได้ เมื่อละโลกแล้วจึงมาบังเกิดเป็นอรูปพรหมอยู่ในชั้นต่างๆ ตามกำลังความแก่อ่อนของฌานของตน อรูปภพมีทั้งหมด ๔ ชั้น มีทิพยสมบัติทั้งหลายที่ละเอียดประณีตมากกว่าในรูปภพหลายเท่า อรูปพรหมที่อยู่ในแต่ละชั้นมีรัศมีกายที่สว่างไสวมากน้อยแตกต่างกัน อรูปพรหมที่อยู่ในชั้นที่สูงกว่าจะมีรัศมีกายที่สว่างและประณีตมากกว่าใน ชั้นล่าง อายุของอรูปพรหมที่อยู่ในชั้นที่สูงกว่าก็จะยาวนานกว่าในชั้นล่าง โดยที่อรูปพรหมภูมินั้นเป็นภพอันเป็นที่อยู่ของอรูปพรหม อยู่ในภูมิที่สูงขึ้นไปกว่ารูปภพ กล่าวคือ สูงกว่าอกนิฐสุทธาวาสภูมิขึ้นไปอีก ทั้งยังมีทิพยสมบัติทั้งหลายที่มีความสวยงามประณีตกว่าในรูปภพมากมายหลายเท่า